

का. पद्मनाभ भट्ट, कार्फळ, द. कन्नड (कर्नाटक)

प्र : मूकप एकाच एका जागी होण्याची कारणे काय?

उ : भूगर्भात ज्वलकानेक विटा व रेशा असतात. त्याचबरोबर ओतणे हालवाच एवू असते. भूगर्भातील उष्णतेमुळे दगडेखोस फिरवळून पाताळ व त्यांचा रस चिरामेघातून वाहतो. भूगर्भातील रंध्रांतून त्या रसाची बाफ व वायू वर येऊन ध्वस करतात. कधीकधी ज्यालामुखीचा भावा वाहून एखादे बेट किंवा बेटावरचा वाराचसा प्रदेश तय होतो; किंवा लावाबरोबर वाहून जाऊनल्या रसाने एक नवे बेट निर्माण होते. जगा अर्पटित गोष्टीवरून भूगर्भात किती शक्ती बाहेर राची कल्पना करता येईल. त्या शक्तीमुळे भूगर्भातील फटी हवे होतात व जमिनीची आतल्या अत काभवा काढव होते. त्यामुळे मूकप होतात. असा चिरा ज्या इयायाच्या भूगर्भात जास्त असतात त्या प्रांतातच धारंवार मूकप होतात. वास्तविक मूकपाचा धक्का पृथ्वीवर सर्वत्रच कमी जास्त प्रमाणात कळतो. ज्वालामये कोठेही मूकप माना तरी मनुष्याची मैनानर जावलेल्या यंत्रांवरून ते कळते.

जी. एस. रमचंद्रो, पत्ससकुप्पम् (तमिळनाडू)

प्र : बस चालत असतां दिव्यावर फिरणारे किडे बरोबर कसे प्रवास करतात?

उ : बसचा वेग किंवा तिच्याबरोबर हुवेत निर्माण झालेला वेग धात पडलेले किडे बसच्या-बरोबर आधोआध बोडले जातात. त्यांना जडव्याचा प्रयत्न करावा लागत नाही. कोणी कधी बसच्या बसल्या धोकडी मेल जाऊ धकेल का? परंतु आपण विमानात बसून तेंकडों मेल वेगाने प्रवास करतांच की वाहो? हेच उहा, पृथ्वी स्वतः पोडले फात अडता तिच्या वरची प्रत्येक वस्तू ताची एक हजार मेल वेगांवे थापले—खड, माती, कैरकचत सर्वच.

नोलेम्बरपु वेंकट श्रीकृष्ण, संगळगिरी (मांझ)

प्र : ऋषीमुनी व्याघ्रचर्म किंवा भृगुचर्म यांवर कां बसत?

उ : ऋषीमुनी राजावनात आश्रम बांधून रहात व पाळलेल्या प्राण्यांना खात, त्यांना भूत-कावणे, कापड किंवा चटई विषणे वगैरे वस्तुव्यवसाय नसत. म्हणून ज्या प्राण्याची शिकार करीत.

[१८]

प्रणयकलहाची गोष्ट

नंद हा एका पोठ्या साम्राज्याचा चक्रवर्ती राजा होता. त्याची कीर्ती प्रसक्तुच्या बंडाच्या चंद्रिकेसारखी विग-दिगंत पसरली.

त्याचा प्रधान वरवकी हा सर्व शास्त्रांत पारंगत व कुशाग्रबुद्धी होता. एकां संध्या-काळी त्याने व त्याच्या बायकोचे काही कारणावरून भांडण झाले. तो प्रणयकलह होता. त्याचे बायकोवर स्वतःच्या निवा-पेक्षाही जास्त प्रेम होते. म्हणून शक्य तितक्या लोकर बायकोच्या मनाचे ठरवून वनेक प्रकारे तिचे मन बळविण्याचा प्रयत्न त्याने करून पाहिला. पण याही एक परिणाम न झालेला पाहून तो अत्यंत दीन मुद्दा करून बायकोला म्हणाला—“प्रिये, मी काय केले तर तुझा हा कसवा जाईल, सांग तरी!”

बराच वेळ पतीने तिच्या पायघरण्या केल्यावर ती खेवटी म्हणाली—“तुम्ही आपल्या डोक्याचा बमसमोटा करून माझ्या पायां पडलात तर मी पुन्हा नेहमीसारखी तुमच्यावर प्रेम करीन.”

वरवकीने ती म्हणाली तसे केले आणि तिचा-कोव शांत केला.

त्याच दिवशी संध्याकाळी नंद व त्याची राणी यांचा प्रणयकलह सुरू झाला. नंदाने राणीचा राग कमी करण्यासाठी पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, पण काही फायदा झाला नाही.

शेवटी तो राणीला म्हणाला—“प्रिये, तुझा बांधून एक कणदेखील मी जिंकत राहणार नाही. मी तुझा पाया पडतो!”

“तुम्ही तोंडात लगाव घालून घ्या, मी तुमच्या पाठीवर बसते. तुम्ही पोड्या-

सारख लिकाळत मासं बगून आलात तर माझ्या मनाचें समाधान होईल." राणी म्हणाली.

तंडाला कबूल व्हावे लागले.

दुसऱ्या दिवशी वरकची नंदाच्या दर-
बारात आला तेव्हां, तंडाला त्याच्या
हेराकरची वरकचीला भ्रमनगोटा कसा
करून घ्यावा लागला होता हे कळले
असल्यामुळे तंडाने वरकचीची घट्टा उड-
विण्याच्या हेतूने त्याला विचारले—"काय रे,
वरकची! धुवून वगैरे पाहिल्या शिवायच
असे जावळ करून घेतले का रे?"

तंडाने प्रणयकलहप्रसंगी जे केले होते ते
कळले असल्यामुळे वरकची म्हणाला—

प्रभो! पुण्यकलहात येऊनही शिवायच असेल
तर अनेक अवाच्य कामे करावी लागतात,
हे आपल्याला माहीत नाही का? केही
नाहीत तर पाऊल पुढे पडणे शक्यच
नाही!"

नंद काय उत्तर देणार? गप्प राहिला.
माकडाने नगरीला ही गोष्ट सांगितली
व म्हणाले—"मूर्खा! या दोघांनी आपापल्या
बायकांच्या मनाने समाधान करण्यासाठी
स्वतः कष्ट सहन केले. इतरांचा जीव
धोसयात बाळगला नाही. पण तू माण
आपल्या मित्राचा जीव ध्यायला तयार
नाहोस, पण खुदेवाने ते कळले. मागे
एक गाढव रेंकू लागले व मेल्ले ससेच
आहे."

भगरीने ती गोष्ट सांगायला सांगितली
व माकडाने ती सांगितली.

वाघाचें कातडे पांघरणारे गाढव

एका गाढवी एक घोढी रहात असे.
त्यांच्या जवळ एक गाढव होते. त्याला
खायला मिळत नसे. म्हणून अशक्त झाले.

एकदा ते घोढी अंगलाभून फिरत
वसता आला एक मरून पडलेला वाघ
बिसला. त्याने विचार केला, आपल्या
गाढवाच्या अंगावर या वाघाचे कातडे
काढून लावावे व त्याला शेतात सोडावे.
शेतकरी त्याला वाघ समजून त्याच्या

वाटला जाणार नाहीत. गाढव खुशाल
शेतात चरेल व घटपुष्ट होईल.

त्याप्रमाणे धोर्याने वाघाचे कातडे काढून
ते आपल्या गाढवाच्या अंगावर पांघरून
खिळून टाकले आणि शेतात सोडले.
शेतकरी त्याला वाघ समजून शेतातून
पळवून लावायला बघले नाहीत. गाढव
उज्याडेपर्वत खूप चरून घरी परत आले.
काही दिवसांनी ते हतके लड्डू झाले की
शारातून आत शिरणे वेळील त्याला
अन्नच झाले.

एके दिवशी रात्री ते शेतात बसत असतां
दुरून एक गाढवीण रेंकू लागल्यावरोर
ते देखील रेंकू लागले. तेव्हा शेतकऱ्यांना
कळले की ते वाघाचे कातडे पांघरलेले
गाढव आहे. त्यांनी त्याला खूप बडबून
ठार केले.

माकडाने गाढवाची गोष्ट पुढे केही
त्याच वेळी पाण्यातून एक प्राणी बाहेर
येऊन मगरीला म्हणाला—"बरे एकदाळ-
मुखा! बरे, तुझ्या बायकोचा जीव भुकेने
कातावीस झाला होता. तुला परत
पायला उशीर झालेला पाहून तुझ्या
बायकोने निराश होऊन आत्महत्या करून
घेतली."

ते ऐकल्यावर मगर ओरडू लागली—
"मेळो, माझ्यावर आकाशच कोसलले!"

मासं घर वा पुढे घर पाहिलंच नाही.
चांगल्या माणसाला बायको असेल तर
घर. बायको नसेल तर ते घर नाही.
बायको असेल तर वृद्ध वनस्पती किती
सुंदर वाटतात? बायको नसेल तर राज-
बाडा सुद्धा ओसाड वाळवंटासारखा
वाटतो. मित्रा, मी तुझ्याशी जे कपट
माटक केले त्या बद्दल क्षमा कर. मी
परत जाऊन आपल्या बायकोच्या चितेवर
प्राण सोडतो!"

ते ऐकून माकड म्हणाले—"तू आपल्या
बायकोचा मुलाम आहेस व तिच्या बोटावर
नाचलोस हे मला माहीत होते. आता
तुझ्या बोलण्या-वागण्यावरून ती गोष्ट खरी

झाली. मूर्खा, बक्षी बायको भेड्याबद्दल
रडतो आहेस? बक्षी बायको नेली तर तो
क्षण सुसाचा सनजून भेजवानी उडविली
पाहिले बक्षी बायकोच्या सह्याबात
मनाला कमी शांती मिळत नाही. अशा
बायकोसाठी तू आत्महत्या करणार? नको."

"मिना, तू म्हणालास ते बरेचसे बरोबर
वाहे. पण मी काय करू? मी बायकोला
घालवून बसलो. घर गेले व तुम्हा-
सारख्याची मैत्री घालवून बसलो. एका
शेतकऱ्याच्या बायकोसारखा बोन्ही बाजंनी
फसलो." सगर म्हणाली.

"कोणती गोष्ट ती! ऐकू दे तरी!"
साकड म्हणाले न भगर गोष्ट सांगू लागली.

शेतकऱ्याच्या बायकोची गोष्ट

पूर्वी एक शेतकरी दूर असलेल्या एका
शंतात आपल्या सुंदर बायकोबरोबर संसार
घालून रहात असे. त्यांना मूळचाळ नव्हते.
शेतकऱ्याचे उतारवय झाले होते. बावको
तरुण होती म्हणून कोणी तरुण पुरुष
दिसतो का पाही.

होता. त्यान त्याच्या मनातला पाहिले
ओळखली व एकदां तिला भेटून म्हणाला-
"हे सुंदरी, तुला मी पाहिले त्या खणापासून
तुझ्यावर आपला जीव ओवाळून टाकला.
तुकतीच माझी बायको येथी. मला आपले
म्हणणारा कोणी नाही. तू मला आपला
मानून घेऊ कर."

ती म्हणाली-"तसं तुला वाटत असेल
तर मला काही हरकत नाही. आपण पळून
जाऊ या. माझ्या नवऱ्याने पैटीत पुष्कळ
पैसे खर्च करून ठेवले आहेत. ते मी
आणते. बापण मुलाने संसार करू."

"तुला नवरा बोवल्यावर दु माझ्याकडे
ये." ती दृष्ट मागूस म्हणाला.

तिने होकार दिला.

त्या दिवशी रात्री तिचा नवरा ओपला
असतां त्याचा सन पैसा उचलून ती ठरल्या
जारी धावी. त्या दृष्ट मागसाळा आनंद
झाला. तो आनंदाने तिचा बरोबर घेऊन
निघाला.

भल्लूक मांत्रिक

[<]

[राजा दुर्मुख त्याच्या पाठीस बांधलेल्या चांडाळ भल्लूकापासून त्याला कांढीत उघडवून
राक्षस दिसतांच पावकून बेबुद्ध झाला. उघडवडाने त्याला हुडीवर बांधण्यासाठी
अंगरक्षकाला ओढण्याचे राजी आणायला सांगितले. ओढपाडवळ शोध घेतलेला हत्ती
होता. तो त्याच्या पाठीस लागला व हावू लागला. पुढे-]

उघडवून राक्षस हत्तीला येत असलेला पाहून
चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला-"काय दे
हा तुटक्या सोडेचा हत्ती तुझे वाहन आहे
का? याला पाहून असे वाटते की हा
रानटी हत्ती असतो."

"होय, रानटी हत्तीच तर आहे! तो
जंगलात माझ्या आड आला वसता तर
वांचला असता. मी आपला परबू त्याच्या
सोवेंवर हाणला व त्याच्यावर चढून बसलो

आणि त्याचे कान फिरवून त्याला येव-
पर्यंत घेऊन गेलो." चांडाळ भल्लूक
म्हणाला.

त्याचे बोलणे पाहू असतां हत्ती त्याच्या
बचक घेऊन पोचला. त्याला पाहून जोराच्या
नायक नागमल्ल व त्याचे दोघे अन्यायी
गुहेच्या बाजूला पळू लागले. तोपर्यंत
बेशुद्धावस्थेत पडलेला राजा दुर्मुख वचकट्या-
सारखा उठला आणि पळत जाऊन साड्याच्या

आड लपला. वंगरक्षक घाबरून ओरडला आणि उपद्रवडाच्या पाठीमागे आक्रमण उभा राहिला.

उपद्रवडाने आपली बगडाची गदा हत्तीवर उगारली व अंगरक्षकाक म्हणाला-“अरे, आतापर्यंत तू माझा अंगरक्षक होतास आणि आता मीच तुझा अंगरक्षक झालों, काटते? भितरा, घाबरून कुठला!” असे म्हणत उपद्रवड हत्तीच्या नाटेवरून ओढा बाजूला सरून उभा राहिला.

चांडाळ भल्लूक आपला परावू फिरवीत हत्तीसमोर जाऊन म्हणाला-“बांब! तू मला बोळवले नाहीस का? मी चांडाळ भल्लूक आहे! तू माझे काहीन आहेस!”

ही नव्हते, हत्तीने त्याला सोडले घेऊन वर उचलले व बुर फेकणार इतक्यात उपद्रवड राक्षसाने उडी मारून हत्तीच्या कान घेऊन पिरगळला आणि बापली बगडी गदा त्याच्या छातीस जोराने हाणली. त्या धक्क्याने हत्तीने चांडाळ भल्लूकाला सोडवून खाली ओडला आणि मोठ्याने ओरडत जमिनीवर जादळला. उपद्रवड बटविशीं पुढे गेला आणि हत्तीचे पुढले दोन्ही पाय घेऊन वर उचलीत ओरडला-“अरे, अंगरक्षका! पळ आणि झाडावरच्या वेळी तोंडून घेऊन ये. याचे पाय बांधून ठेवू या.”

अंगरक्षक झाडीत शिरला. चांडाळ भल्लूक किक्कटव्यविमूढ स्थितीत डोळ्यांची उपडझाप करीत डाव्या हाताने कपाळ घेऊन म्हणाला-“उपद्रवडा! माझ्या घबरेलल्या परशूपेक्षा तुझ्या अंगातले बळक जास्त शक्तिशाली आहेतसे दिसते आहे. तू मला वाचविलेस, मी तुझा आभारी आहे. तुला काय वाहिजे ते माग, मी देतो!”

उपद्रवड चांडाळ भल्लूकाकडे हसत पहात म्हणाला-“मला काही मागण्याचेच असेल तर ते तुझा गुरू भल्लूक मानिक याच्याकडे मागून! आता आधी त्या भडकलेल्या हत्तीला काढत आणून कसा बाडवणारा

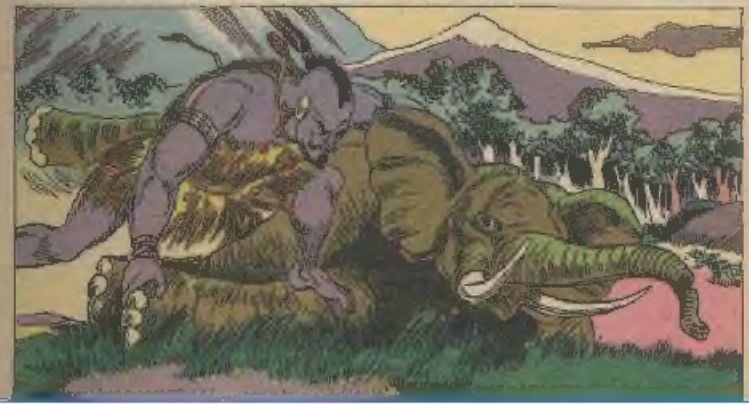
माझाबरोबर याचे पाय बट्ट घेवू याहू!” चांडाळ भल्लूक उपद्रवडाकडे वकित होऊन पहात म्हणाला-“माझ्या या वाहत्याचे पाय मी धरू न्हाणतोस? माझून जास्त लपमानाची गोष्ट ही काय असणार? तू पहात रहा, मी आपल्या परावूने या हत्तीच्या डोक्याची शंभर शकले उडवून टाकतो!” असे म्हणत त्याने परावू उचलला.

“अरे, बाबा, जरा कांब! तू चांडाळ म्हणून सारे आक्षुब्ध झालविलेस आणि ही बडेलपणाची भाषा तू कोठे शिकलास रे? तू या हत्तीला खार केलेस समज, तर तू ज्या जामनासाठी आला जाहेस ते काम पुरे करून आपला गुरू भल्लूक मानिक

याच्याकडे कसा काय जाशील!” उपद्रवडाने विचारले.

जमिनीवर पडलेला हत्ती उपद्रवडाच्या पकडीतून स्वतःला सोडविण्यासाठी ओरडत तडफडत उठण्याचा प्रयत्न करीत होता. उपद्रवड स्वतः त्याचे डोक्याचे पाय जास्त धट्ट घेऊन हुकाद करीत मोठ्याने ओरडून म्हणाला-“काय रे अंगरक्षका! कोठे मेलास रे इतका वेळ? चार रानटी बैल सोडून बाण्यायला इतका उशीर?”

“उपद्रवड माळक, आम्ही आलोच!” असे म्हणत चोरांचा तायक नागमल्ल व त्याचे दोघे अनुयायी एक नाडजूड मोठा वेग घेऊन आले. उपद्रवड त्यांना वेलाच्या दोरखंडाने हत्तीचे पाय बट्ट बांधून ठेवायला

सांगून म्हणाला—“ओहो, तर तुम्ही खरेखुरे घोर आहात! केव्हा कोणती वस्तू कशा कामासाठी उपयोगी पडेल, म्हणून सर्व वस्तू कशा सांगून देवता तुम्ही!”

नागमल्लाने आपल्या अनुयायांना हत्तीचे पाय घट्ट बांधून ठेवायला सांगितले व म्हणाला—“उग्रदंड मालक! आम्ही जंगलातले प्राणीच नाही का! आपण इकडून जाण्यापूर्वी आमच्यावर एक हप्ता केली पाहिजे!”

“हो, करीत, नक्की करीत! या चांडाळ भल्लूकाकडून तुमच्या तिसांची डोकी उडवायची, हेच का?” उग्रदंडाने विचारले.

सारखं झालं. तो काही बोलणार इतक्यात चांडाळ भल्लूक—“हे शिरीषवन मरव!” असे ओरडत आणि आपला परशू वर उचलून म्हणाला—“अरे, लबाड घोरानो! तो दुर्मूल राजा कोठे आहे रे? त्याला कोठे लपवून ठेवला आहे तुम्ही? तुम्ही आतांच्या आता सांगितले नाहीत तर तुमची डोकी उडालीच समजा!”

चोरांचा नायक नागमल्ल बरबरा कांपत म्हणाला—“भल्लूक मालक! जाण घेऊन उडविलेत तर त्या बुज्येशेट, की दुर्मूल राजाचा शोध कसा लागणार? तो इकडेच कोठे बेशुद्ध होऊन पडला असला पाहिजे की हो!”

“मी तेच तर विचारतो आहे की तो कोठे आहे? त्याचे डोके कापून नेले नाही तर तो भल्लूक मांत्रिक माझे डोके उडवील ना!” चांडाळ भल्लूक म्हणाला.

तोपर्यंत नागमल्लच्या दोघां अनुयायांची हत्तीचे दोन्ही पाय छान घट्ट बांधून ठेवले होते. तरी हत्ती आपल्या मागच्या पायावर उभा राहण्यासाठी धडपडत होता. त्याच वेळी अंगरक्षक एक मोठा थोरला जंगली बेल घेऊन तेथे आला.

उग्रदंड नागमल्लच्या दोघां अनुयायांना अंगरक्षकाने बाणलेल्या बेलाने हत्तीचे

म्हणाला—“काय रे अंगरक्षका! काय रे एवढ्याशा कामाला एक महिना लावलास? काहीतरी लपवाळपवीचे काम करीत होतास, होय की नाही? झाडीत पळून गेलेल्या दुर्मूल राजाला कोठेतरी आज लपवला मंदत करायला गेला होतास, होय की नाही?”

तो प्रश्न ऐकून अंगरक्षक बचकत्या सारखा होऊन म्हणाला—“उग्रदंड महाराज! आता मी त्या राजाचा अंगरक्षक नाही, आपला अंगरक्षक झाले की हो!”

चांडाळ भल्लूक दोन पावले पुढे येऊन दांत ओठ बाबून अंगरक्षकाला म्हणाला—“काय रे, तो दुर्मूल कोठे लपला आहे, तुला माहीत आहे, तुझ्या वेह्यावरूनच ते कळते आहे. सरे सांगतोस की दुसरी मान उडवू?” असे म्हणत त्याने आपला परशू उचलला.

अंगरक्षक धाबडून ओरडत उग्रदंडाच्या जाड पळत जाऊन उभा राहिला व म्हणाला—“उग्रदंड महाराज! आपल्या अंगरक्षकाचे रक्षण करणे आतां आपल्याच हातात आहे.”

उग्रदंड अंगरक्षकाची मान घळत त्याला पुढे ओढून म्हणाला—“तो दुष्ट राजा कोठे लपला आहे, हे तू सरे सांगितले नाहीस तर तुझ्या धरीरातल्या अवयवांपैकी फक्त

डोके बांधविणे मला सक्षम होणार नाही. राजातल्या वेळी ओढून आणायला तू गेला होतास तेव्हा तुला या पळून गेलेला मालक तुला भेटला होता. त्याच्याशी तू काहीतरी कानगोष्टी करून तू इकडे आलास, होय की नाही? काय काय झालं ते तू सरे सांगितले नाहीस तर तुला मी या हत्तीच्या सोबत वेईन.” असे म्हणत अंगरक्षकाला खाली जमिनीवर पडलेल्या हत्तीकडे ओढून नेऊ लागला.

अंगरक्षक घीन गेल्यासारखा मोठ्याने ओरडून व दोन्ही हात जोडून म्हणाला—“दंड महाराज, आपले पाय धरतो आणि स्वतःचे कान धरतो. त्या महाराजांनी

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

16 / 68

बरोबर आहे, दंड महाराज! मी आता कोठे जाणार नाही, आपल्या बरोबर अंगरक्षक म्हणून राहून उरलेले आमुष्य घालवितो." अंगरक्षक गंवावसा करित सांगू लागला.

चांडाळ भल्लूक इतका वेळ ते सर्व, काही बोलल्याशिवाय ऐकत होता तो "जय भल्लूक मांत्रिका!" म्हणून ओरडला. त्याच्या आवाजाने सर्व जंगल हादरले, म्हणाला—"आता या गप्पा बंद करा. मी शकते कोणत्या कामासाठी आलो, आणि तुमचा हा तमाचा काप चालला आहे? भल्लूक मांत्रिकाचा अपमान करणाऱ्या उदयगिरीच्या राजाला त्या दुर्मुखाला आणून समोर उभे केले पाहिजे. तसे केले नाहीत तर तुमची सर्वांची डोकी एकामागून उडवून एका वेळात ओवून गळ्यात घालीन."

ते ऐकून उग्रदंड राक्षसाला खग आला. म्हणाला—"चांडाळ भल्लूक! तुझ्या अंगात इतक्या सर्वांची डोकी उदयगिरीची शक्ती आहे तर काय रे?"

चांडाळ भल्लूक ते ऐकून संतापला, डोळे वटारून पहात व आपला परसू उगारून म्हणाला—"हा परसू म्हणजे काय नाटक तुला? भल्लूक मांत्रिकाने मंदबळेला आहे-याच्यासमोर उभा राहून कोणी शिबंत

म्हणत त्याने एक उग्रदंड उभा होता तिकडे एक पागळ टाकले.

उग्रदंड राक्षस दोन पावले मागे सरत म्हणाला—"चांडाळ भल्लूक! पोडा घात हो! आपण दोघांती परस्परांच्या शक्तीची परीक्षा घेतली तर येथे आहेत त्या सर्व दुष्टांना आपण स्वतःच मदत केल्यासारखं होईल. मला वाटतं मी तुला हे पूर्वी एकदा सांगितले आहे!"

"ते ठीक आहे रे! पण दुर्मुख राजाच्या होक्याचे काय? ते घेतल्याशिवाय मी भल्लूक मांत्रिकाकडे कसा काय जाणार?" चांडाळ भल्लूक म्हणाला.

"ह्या राजाचा शोध लावण्यासाठी आपण सगळे हे अरण्या हिडून पाहू या. राजवाड्यात राहणारा आणि फुलवागात हिडणारा हा राजा जंगलात कोडेही एकदा जाणे शक्य नाही." उग्रदंड म्हणाला.

सर्वजण दुर्मुख राजा पळून गेला होता त्या बाजूला निघाले. तितक्यात त्यांना दुरून एक मोठी निकाली ऐकू आली व त्याच्या पाठीपाठ हे शब्द त्यांना ऐकू आले. "बरे लोकर बाण सोड, मी उदयगिरीचा राजा आहे! मी आपले अर्थ राज्य तुम्हा देईन."

तो आवाज दुर्मुख राजाचाच होता. अंगरक्षक राजाने त्या दिशेला पळत जात ओरडला—"मला रेतो म्हणाला होता अर्थ

राज्य आणि ते कुठल्या कोणाला देतो आहे का? मला नाही ते मान्य होणार!"

अंगरक्षक गेल्या तेव्हा त्याला राजा दुर्मुख एका झाडाच्या टोकाला चढून बसला होता व त्याला घरण्यासाठी एक चित्ता झाडावर चढत बसलेला दिसला. झाडाखाली एक रानटी जातीचा माणूस घनुष्यावर बाण ठेवून नेम घेऊन उभा असलेला दिसला.

अंगरक्षकाला पाहून राजा दुर्मुख जिवांत जीव आल्यासारखा मोठ्याने ओरडला-
"अरे, अंगरक्षक! पाहतो काय आहेस? हा बाण मला खाणार आहे. त्याला बाण मारून ठार कर! त्या मुलं जंगली माणसाच्या हातातून धनुष्यबाण ओतून घे!"
ते ऐकून अंगरक्षक थोडा चिडल्या सारखा म्हणाला-"महाराज! चित्त्याला मारले तर अर्थे राज्य देईन, हे जाणूनच म्हणालात ना?"

"होय रे बाबा, मीच! माझ्या अंगावर तो उडी मारील त्याच्या आधी त्याला

Full Screen 127

"आम्हां दोघांना अर्थे अर्थे राज्य देऊन टाकलेत तर आपल्याला काय उरणार महाराज?" अंगरक्षकाने शांतपणे विचारले.

"माझा जीव रे, माझा जीव!" राजा मोठ्याने ओरडला.

त्या रानटी माणसाने एकदा दुर्मुखाकडे व एकदा शेजारी उभा असलेल्या अंगरक्षकाकडे मोठ्या नजरेने पाहिले व म्हणाला-
"मला तुमचे राज्य नको, अर्थे राज्य ही नको. फक्त पांच वराह दिलेत तरी पुरे!"
असे म्हणत त्याने चित्ता राजावर उडी टाकणार इतक्यात बरोबर नेम घेऊन बाण सोडला.

बाण वर्मी लागला आणि कळवळल्यासारखा मोठ्याने ओरडत चित्ता आणि त्याचा पंजा लागल्यामुळे फांदी हातातून झुटल्यामुळे राजा दोघे झाडावरून खाली पडले. (क्रमशः)

गज्याची कसोटी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही, तो झाडाजवळ गेला, प्रत खांचावर काढून घेतले आणि गुरुमीप्रमाणे घीन होऊन स्वयानाच्या बिलोने पालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा, या जगात कोणत्याही गोष्टीचे मूल्य ठरविणे अशक्य आहेच घाटे. हेच पहा ना, तू एवढे श्रम करीत आहेस त्याच काय मूल्य आहे? मूल्य ठरविणे हे एखाद्या धानवातीत शक्तीवर सोडून घावे तर तेही निरर्थकच ठरते. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला संगीताचा एक चाहता अशा काचितवर्मा नावाच्या राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष वेधून घे." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वसंत नावाच्या एका राज्याचा काचितवर्मा नावाचा एक राजा होता. तो संगीत-

वेताळाच्या गोष्टी

Fullscreen

127

X

◀

⏏

▶

20 / 68

रामकाना असह्य वाटत होता. तरी रामान उत्तम गायकाचा ओघ चालूच ठेवला.

एकदा रात्री राजाला झोपेत सरस्वतीचा वृष्टांत झाला. देवी म्हणाली—“दक्षिणेकडे अरण्यात जाऊन पाहिलेस तर एका वडाच्या झाडाखाली एक फार मोठा महिमा असलेली वीणा तुला सापडेल. तू ती घेऊन ये. तिचा तुला उपयोग होईल. ती वीणा समोर ठेवून कोणी गाणे म्हटले तर गाणाऱ्याचा आवाज कसा जाई हे वीणा सांगेल. एवढेच नव्हे तर आवाजाला अनुरूप असे गाणाराला रूपही मिळेल.” असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

ते स्वप्न असल्याची गोष्ट झोप मोडल्यावर कार्तिकवर्माच्या लक्षात आली. परंतु ते स्वप्न राजाला इतकं खरं वाटलं की दुसऱ्या दिवशी राजा दक्षिणेकडच्या जंगलात त्या वीणेच्या शोधार्थ निघाला आणि आवश्यक म्हणजे, खोखरच एका वडाच्या झाडाखाली त्याला एक वीणा सापडली.

तो ती वीणा घेऊन परतला. त्याने श्रद्धा भक्तिपूर्वक त्या वीणेची पूजा केली आणि ज्या दिवाणखान्यात गायताच्या बैठकी होत तेथे नेऊन ठेवली.

त्या दिवसापासून जो कोणी गवई येई त्याला त्या वीणेचा महिमा राजा सांगे, की

सातल आणि तिने ज सत दिले असले त्या प्रमाणे गवयाला रूपही प्राप्त होईल!

त्या सूचनेचा अर्थ न कळल्याने म्हणा किंवा त्या सूचनेकडे दुर्लक्ष करून एका गवयाने गाणे म्हटले तेव्हा वीणा म्हणाली—“गार्दभ स्वर!” आणि त्या पाठोपाठ त्या गवयाला गवईचे रूप आले आणि तो बैठकीतून पळून गेला.

ही गोष्ट घडली त्याच्या नंतर तीन दिवस त्या वीणेच्या भीतीने कोणी गवई गाणे म्हणावला तयारच झाला नाही. परंतु चवथ्या दिवशी दुरुन कोणीतरी गानकला शोधित आला. त्याने वीणेसमोर बसून गाणे म्हटलं. तो थांबताच वीणा म्हणाली—

“रेड्याचा गळा!” लगेच त्या गवयाला रेड्याचे रूप मिळाले आणि तो तेथून ओरडत पळून गेला.

त्याच्या दुसऱ्या दिवशी आणखी एक जग, मोठ्या आत्मविश्वासाने गाणे म्हणू लागला. पण वीणा “कुठ्याचा आवाज!” म्हणाली. लगेच तो कुत्रा होऊन भुंकत बैठकीतून पळून गेला.

ते सर्व राजकन्या पहात होती. ती संतापली व स्वतः वीणेसमोर बसून गाणे म्हणू लागली. तिचा गळा फार मोठ होता. तिचे गाणे श्रोते तन्मय होऊन ऐकत होते. ती थांबताच वीणा “कोकिलकंठ!” म्हणाली. त्या पाठोपाठ राजकन्या कोकिला होऊन तेथून उडून गेली.

शास्त्राचा तज्ज्ञ आणि चाहता होता. तो दररोज संगीत ऐकून त्या आनंदात मग्न होऊन सर्व जगाला विसरून जात असे. परंतु तो ज्याचे गायन एकदा ऐकले त्याचे पुन्हा ऐकत नसे. कारण कोणतेही गाणे किती चांगले झालं तरी त्यात काही ना काही तरी दोषच त्याला आढळून येई. त्याच्या मते गायकाचा आवाज मुख्य करून चांगला असला पाहिजे परंतु कोणताही आवाज उत्तम व निर्दोष असल्याचे त्याला किंवा त्याच्या दरबारातील कोणाला कधी आढळून आले नाही.

वररोज गाण्याच्या बैठकी होत. वररोज एक नवा गवई येऊन गाणे म्हणे. काही

मैठकीत हजर कसलेल्या श्रत्येकाका वीणेचा इतका राग आला की त्यांनी वीणेचा बसकाचूर केला. परंतु तेवढ्यावर राजाचे समाधान झाले नाही. राजाने वीणेचे तुकडे गोळा करून ते जाळून भस्म केले. परंतु बरचवे म्हणजे वीणेच्या मुळे ज्याचे ज्यांचे रूप पालटले होते त्यांना पुन्हा स्वतःचे रूप प्राप्त झाले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा! साक्षात् सरस्वतीने दिलेली ती वीणा होती. परंतु कांतिवर्माला किंचित देखील तिका उपयोग झाला नाही. या उलट राजाला इतके कष्ट सहन करावे लागले त्याला काता काय म्हणावे?” याचे समाधानकारक उत्तर नाहीत असून तो दिले नाहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले हाऊल तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.”

दिक्रमादित्य म्हणाला—“कांतिवर्मा हा संगीतशास्त्राचा चाहाता होता, असे दिसून

दारु प्यायची संवय झाली की दारुड्या जसा स्वतःला आवरू शकत नाही व मिळेल ते पितो तसा कांतिवर्मा गाणे येते असे म्हणणाऱ्या श्रत्येकाकडून गाणे म्हणवून घेई व कंटाळा आला तरी, आता कोणाचे गाणे ऐकणार नाही असे ठरवूही शकला नाही. संगीताचा पाझता थांगले गाणेच एकतो. त्याला स्वप्नात दिसली ती सरस्वतीच होती असे मानले तर तिने त्याला ज्ञानोदय व्हावा यासाठी ती वीणा दिली होती. कारण श्रोत्रेंद्रिय हेच उत्तम किंवा सुमार गाण्याची कसोटी लावण्यास पुरेसे असते. उच्च किंवा कमी प्रतीच्या गाण्याची व गळ्याची कसोटी पहायला इष्टिम साधने कुचकामाचीच असतात, ही गोष्ट कांतिवर्माला खेवटी कळली असली पाहिजे.”

असा प्रकार राजाचे मोन बंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि शाळाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

स्वर्गप्राप्तीचा मार्ग

छोटू मंगलपूर गावाच्या वेशीवर पोचला तेव्हा त्याला एक विचित्र दृश्य पहायला मिळाले. गावाला लागून जी शेते होती त्यांत पेरणी झाली होती, परंतु काही वस विकृत दिसत नव्हता. जमिनीला धिरा व भेगा पडू लागल्या होत्या. पीके वाळून चालली होती. परंतु त्याला लागून एक तलाव होता त्यात मात्र काटापर्यंत तुडुब भरलेले पाणी होते!

आणखी थोडे अंतर चालून गेल्यावर छोदूला आणखी एक विचित्र गोष्ट पहायला मिळाली. एका आगी विचेची, आंब्याची वगैरे मोठमोठी झाडे होती. त्यांना आळी करून काही लोक केळीच्या मळ्याला पाणी लावतात तसे गाणी लावीत होते!

“या गावच्या लोकांचे डोकी फिरली तर नाहीत?” गवाशी म्हणत छोदूने

अभावी काम करीत असलेल्या लोकांना जाऊन शेतात विचारले—“काय हो? एका बाजूला पाण्याच्या जभावी पिके वाळून जात आहेत तर दुसरीकडे विच, आंबा या शारख्या मोठमोठ्या झाडांना पाणी लावत आहेत हे काय! तळघात एवढे पाणी असता पीके वाळून जाण्याचे दुर्दैव कां नशिबी आहे तुमच्या सर्वांच्या?”

शतकरी म्हणाले—“तलावातले पाणी आमच्या शेतात कोरे मंणार हो? हे तळे जमिनदारांचे आहे व शेते आमची आहेत. ती शिचेची, आंब्याची झाडे सुद्धा जमिनदारांचीच आहेत. देवाच्या रूपाने चुकून कधी पाऊस पठला तरच आमच्या शेतात पिके पिकणार! आमचं भाग्य, आणखी काय?”

छोटूला भवकर राग आला. म्हणाला— “तुम्ही माहांत जुळे, लळे असेस जमिन-

त्या गोव्य नून काय फक्त टाकता आहे?"

सन्ध्यासी म्मित करून म्हणाला—"होय रे, बाबा! मी नाव्यान ताज पाणी मिळावे म्हणून खटपट करतो आहे. परंतु या तळघातले वरचस पाणी शिळच दिसत आहे. मी त्या लोकानून इतका दूर चालून आलो ती माझी मेहनत फुकट गेली. का म्हणून नाही विचारलस? आकाशात लोंब कळत असलेल्या एका पापी माणसाला स्वर्गात पोचवायचं आहे. त्यासाठी ताज पाणी हवं आहे!"

जमिनदाराचे ओत्मुख्य थोड वाढले त्यान छोटूला नेथून जाऊ न देता विचारल— "काय हो, आकाशात कोणी पापी लोंब-कळतो आहे, म्हणता? आणि त्याच्यासाठी ताज पाणी? त्या पाण्यासाठी या तलावाच्या पाण्याची का गरज वाटली? त्या लोकानून तुम्ही चालत येण्याच कारण? कृपा करून सविस्तर सांगाल का?"

उत्तरादाखल छोटू म्हणाला—"मी पर-लोकवासात राहतो. स्वर्गातून आलो आहे. या तलावाचा मालक रामचंद्र बहाद्दुर स्वर्ग किंवा नरक या दोन्हीपैकी एकातही न जातां आकाशात लोंबकळतो आहे. फार कष्टात आहे विचारा! त्याचा बाप राव-बहाद्दुर स्वर्गातून आपल्या मुलाच्या यातना

पाहून दुःखी होतो आहे. या तळघातले ताजे पाणी आणून मुलावर प्रोक्षण केले तर त्याचा उद्धार होईल, असे देवाना मागून त्याच्या परवानगीने त्याने मला या कामासाठी इकडे पाठविले आहे. परंतु आताचा जमिनदार फार मोठा पापी आहे, म्हणे! तळघातलाची शेते वाळून चालली असूनही त्याने गेल्या वर्षी तळघाच पाणी सोडलं नाही, म्हणून तळघात शिळ पाणीच राहिलं, ताज आलंच नाही. आतां त्या पाण्याचा उद्धार कसा होणार?"

जमिनदार भीतीने थरथर कापत म्हणाला—"काय हो, या तळघाचं पाणी इतकं पवित्र आहे का?"

“या पाण्याच महत्त्व तुला काय कळणार? या तळ्याच्या पाण्यात हिमांशुदासूत निचणाऱ्या पवित्र तळ्याच पाणी शक्य पहेल आहे म्हणून जमिन्दाराचे दोन्ही मुताले या पाण्यावरच तर अबलबल आहेत राव बहादुरांनी या तळ्याच पाणी सोजारच्या शेतकऱ्यांच्या शेताला पुरविले आणि तरलेले आपल्या शंताला लावले. आपल पीक निघाले नाही तरी हरकत नाही परंतु गरिबांची पिक निघाली पाहिजेत हे तल त्यांनी पाठले हे पुण्य करत ते स्वर्गाला गले त्याचा मुलगा राजाराम बहादुर स्थायी निघाला स्वतःच पोट भरल्यावरच तो इतरांना देत असे स्वतःच्या शंताला पाणी लावून उरलेल इतरांच्या शेताने साडीत असे म्हणून तो स्वर्गाला गेला नाही व नरकातही गेला राहिल मध्ये लांगनी आहे राव बहादुर उत्तम होता त्याचा मुलगा मध्याम आणि जाला आहे तो अधम निघाला ”

Full Screen

127

26

आपल्याला पुण्य लागेल मला स्वर्गप्राप्तीचा मार्ग दाखवा !”

छोटाने जमिन्दाराला हात बळून उभे केले व म्हणाला—“बाबूक नकास पाप भीकला कसलीच भीती नसते. सर्व पापसून तुला मुक्ती लागेल मी सांगतो तसे तू केलेस तर स्वर्गप्राप्तीचा मार्ग तुलाच काय तुझ्या बापालातुदा मिळेल! पुण्याचे फळ तुझ्या आजोबांना मिळाले व तुझ्या पापांचे फळ तुझ्या बापाला भांगव लागून आहे तू आता काही पुण्यकार्य केलेस तरच तुझ्या बापाला उच्चार हाईल पूर्वी तू कंठस ते सर्व विसर व तवीन जीवन सुद्ध कर तू बापूक तळ्याच पाणी शेतकऱ्यांच्या शेताना मांडात जा पुढे कधीही जेने वाळून देऊ नकास ”

त्यानंतर लोकरच जमिन्दाराला एक धोर व उदार दानी म्हणून नावलीकिक मिळाला त्याच्या तळ्यात दर वर्षी लाखों पाण्याचा भर पड लागला

सोळा हजार रुपये

कांचीवरम नगरी कुणभूर्ती नावाच्या एका गृहस्थाला बकटल व शोभनाश्री नावाचे दोन मित्र होते

कुणभूर्तीजवळ वडिलोपाश्रित एक घर व आयुधघर पुगतील एवढे पैस होते ही गोष्ट ओळखून दोघ मित्र त्याला चिकटून होते दोघ त्याला एकदा म्हणाले—‘मित्रा, तुस पैस तुस निजोरीत ठेवलेस तर त्यांचा काय उपयोग? त मांडवळ घालून व्यापार केलास तर एकेका रुपयाचे दहादहा रुपय मिळविता येतील ”

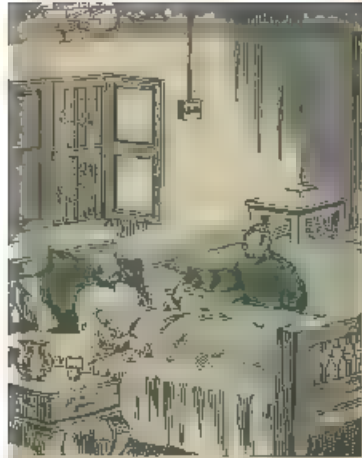
कुणभूर्ती म्हणाला—“बाबांनो! मला व्यापाराचा अनुभव नाही.”

‘काही नाही रे! तू मांडवळ लाव आम्ही व्यापार व्यवहार सर्व माहत्तो ” दोघ मित्र म्हणाले.

कुणभूर्तीच्या मांडवळावर व्यापार शुक्र झाला मित्रावर सर्व व्यवहार सोडून देऊन

कुणभूर्ती घरी स्वस्थ बसून राहिला दोघा मित्रांनी मांडवळ व त्यावर झालेला फायदा सर्व मिळवून केला आणि व्यापारात नुकसान झाल्याचे सांगून दिवाळे काढले आपले वन वषट्करण करून दोघांनी प्रत्येकी पाचपाच हजार रुपय बँकेत टाकून असल्याची पाष्ट शंभटपर्यंत कुणभूर्तीच्या लक्षात आली नाही आणि कळले तेव्हा दोघांनी मित्रदोह केल्याचा त्याला रागही आला नाही तो पूर्ववत मैत्रीच्या भावनेने त्यांना भेटत राहिला

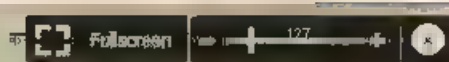
पुढे काही दिवसांनी तो बाजारी पडला आणि एकदा जी बाट घरली ती संपटपर्यंत फुटली नाही. आणि या जगात फार दिवसाचे पाहणे राहिलो नाही, अस विचार करून त्याने शोभनाश्रीकडे बँटावला घाबला विरोध पाठविला. तो झाल्याबरोबर कुणभूर्ती त्याला म्हणाला—“शोभनाश्री! तू यास्यावर थोडा उपकार करशील का?’

काय रे, कसला उपकार?' शोभनादीने विचारल

'आता मी किती दिवसचा पाहुणा राहिलो रे?' जाण्यापूर्वी माझ जे आहे ते कोठे आहे हे बायकोला मागण्याची वेळ आली आहे. परंतु तुला माहीत आहेच. माझी बायको म्हणजे स्वभावाने खर्चिक आहे. पैसे हातात आले की दोन दिवसात त्यांचा कडक्या होऊन जाईल. कुणमूर्ती म्हणाला

कुणमूर्तीजवळ आणखी पैसे आहेत तर याची खात्री होताच शोभनादीच्या मोठ्या पाणी सुटले. 'खबाड इतके दिवस कधी मोलला नाही!' जसा मनात विचार

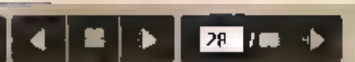

म्हणालास वाटेच्या होताना मी, मी पुरुषाच्या हातान मूल वाढत नाहीत म्हणतात ते खरे आहे का?

व्यापारप्रवाहात मी ज चालवून बसलो व्याशिक्षाय माझ्याजवळ आणखी सोळा हजारपर्यंत रक्कम आहे. ते पैसे हजार हजार रुपये याप्रमाणे माझ्या घराहल्या चार खोल्यांत प्रत्येकी चार खड्डे ठेवून कोणत्या पुरूष ठेवले आहेत. परंतु माझ्या बायकोला ही गोष्ट माहीत नाही. ब कायला ती गोष्ट कळू देता कामा नये. इतर उपकार एवढाच कर, असे म्हणत मी माझ्या कुणमूर्तीला खास लागत्यासारखा गप्प झाला

होले रे, बोल! शोभनादी म्हणाला. 'तू मधूनमधून येऊन वामच्या घराची परिस्थिती येऊन पहात जा. माझ्या बायकोला पैसाची गरज भासेल तेव्हा तिला फक्त एका खड्ड्याची गोष्ट मागून मोल घेऊन त्यातलं पैसे आपरायला सांग.' कुणमूर्ती म्हणाला,

'मी तुम्ही सांगितलेत तसे सर्व करतो. तुम्ही माझ्यावर सोडा आणि निश्चिंत रहा. असे सांगून शोभनादी निघून गेला. त्याच दिवशी क्षण्याकळी कुणमूर्तीने बँकटेशाकड निरोप पाठवून त्याला मढीला

बोलावे. त्याच्यामुळे सोळा खड्ड्यात ठेवलेले पुरूष ठेवले. असल्याचे सुनिश्चित सांगून शोभनादीला त्याने सांगितलं होतं तसंच सांगून म्हणाला- 'तू माझ्यावर एवढी कुपा कर. जे ह गुप्त शोभनादीलासुद्धा सांगू नकोस. त्याच्यावर माझ विस्वास नाही, म्हणून तर मी तुला बोलवून मागितलं

'त्याच्या कानापर्यंत ही गोष्ट मी का जाऊ देईन. तू अगदी बंक्कीर रहा. मी सर्व पाहून घेतो.' असे त्याने अगदी विस्वासाच्या शब्दात सांगितलं

कुणमूर्ती वारतामंतर पुढं काही चिचकाने कुणमूर्तीची नायका तक्रारणी शोभनादीकड जाऊन म्हणाली- 'भाऊजी, मला पैसांची फार गरज आहे. हे! पंचदश रुपये देता का? सांगायला परत करीन'

'माझ्याजवळ कांठे आहेत. हो पैसे दिला? तिच्या तुम्ही असे कर्ज काढून किती दिवस वाढणार? तुम्ही आपलं घर विकला. ते एक हजार रुपये म्हणजे मिळू न शकतील. ते पाहिले. काय हरकत आहे? शोभनादी म्हणाला

'मला ही गोष्ट सुचलीच नाही. बिकायचं ठरविलं. ती ठरवी. मी लवच तुम्हाला सांगिते. न म्हणाले. इकडे दोघांचं हे बेल्फोन घाल आणि कुणमूर्तीला सांगितलं. रात्री बँकटेश तब्योप्रमाण

कुणमूर्तीच्या घरी चौकशीला गेला, तेव्हा कुणमूर्तीच्या बायकोला शोभनादी म्हणाला ते सांगून विचारले- 'काय हो एक हजार रुपये कमी काहीत का?'

बँकटेश म्हणाला- 'एक हजारच? तुम्ही बिकायचं ठरविलं तर मी पचराश घ्यायला तयार आहे!

दुसऱ्या दिवशी कुणमूर्तीच्या बायकोने बँकटेश म्हणाला ते शोभनादीला सांगितलं 'मी दोन हजार देतो!' तो म्हणाला, 'सोळा हजार देणं मा घरात पुरूष ठेवलेले आहेत. दोन हजार रुपये विलयात आणून देणं नाही. कुणमूर्तीला बँकटेश पचराश पचराश परंतु म्हणजे-

प्रभाणे बॅकटेश संध्याकाळी आला त्याने अडीच हजार घायले कडून केले अशात हेने त्या दोघांची चडाबोव बररोज होत राहली, जणुकाही तिलाकाफी बोलीच चालू होती. शोभटी सोमनाथी बहा हज्जार रुपये घायला उधार आला. बहा हज्जार गेले तरी हजार तरी मिळलीसच, या विचाराने.

दक्कणी इतकी वेडी नव्हती. बॅकटेश आणखी किंमत वाढवतो का विचारून पहायच तिने ठरविले

'बॅकटेशन किंमत वाढविली नाही. ती सोमनाथीला घेऊन म्हणाला- "काय रे, तू त्या घराला बहा हज्जार घायला तयार झाला आहेस, म्हणे! तुला त्याच काय मिळणार आहे रे?"

"तू तरी तुला काय मिळणार म्हणून एवढी किंमत वाढविलीस रे?" सोमनाथीने टोनणा मारला

दोघ परस्परांकडे डाळ मिचकावीत म्मित करून पाहू लागले खरे गुपित दुसऱ्याला कळले वाटते म्हणून दोघांपैकी

नाथीला म्हणाला- 'तू दहा हजार काढून काणणार रे? तुझ्या नावावर बॅकटेश पांच हजार तर आहेत?"

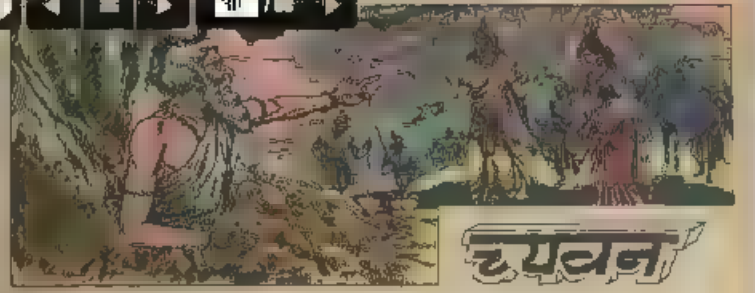
"तुझ्या नावावरसुद्धा पांच हजारच आहेत ना बॅकटेश? ती एककम मला कर्जाऊ दे एका वाठवड्याने परत करतो शोभ नाथी म्हणाला

ते नाही जमणार तूझ पांच हजार व माझ पांच हजार देऊन ते घर आपण दोघ आपल्या दोघांच्या नावावर लिहून घेऊ या बॅकटेश म्हणाला

"मान्य आहे मला! शोभनाथी म्हणाला

कुणभूमीला फसवून त्यांनी मिळविलेले पाचपाच हजार रुपये दक्कणीला आणून देऊन त्यांनी घर आपल्या दोघांच्या नावावर लिहून घेतले

त्यानंतर दोघ एक कुदळ घेऊन घरातला एक कोपरा खणू लागले परंतु किती खणले तरी हुडा किवा ठव सांपडली नाही

चयवन

चयवन हा भूय ऋषी व पुत्रीमा यांचा मुलगा होता. त्याने बोर तपश्चर्या केली व दीर्घकाल तपश्चर्या करीत असता बृद्ध माला त्याच्या अंगावर व चारी बाजूला एक वाळू झाले.

बैवस्वत मनुचा मुलगा शर्वाती तपस्वरि व भुकच्या नाभक अश्वत्या मुलीसह वन-विहार करीत आवन तपश्चर्या करीत होता त्या जागी आला चयवन तपश्चर्या करीत होता त्या वाळूलातून ज्योतीची किरणे येत असल्याची पाहून मुक्यने वाळू खणविले

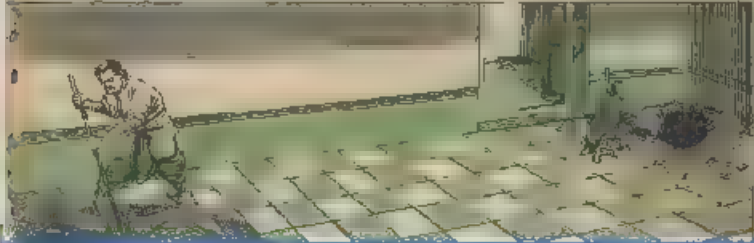
तपोभग शास्त्रामुळे चयवनाला राग जाला व त्याने मुक्यनेला व तिच्या बापाला तप दिला शर्वातीने चयवनाजवळ भया मागून अबोध झालीला समा करण्यास विनंती केली तू अश्वत्या मुलीचे लग्न माझ्याशी करून दिल्यास मीसाप मागे घेतो" असे चयवन म्हणाला निरुपय होऊन शर्वातीने

म्हणताच्या चयवनाशी अबोध मुक्यनेचे लग्न करून देऊन सापमुक्ती मिळविली

चयवन भयंकर राशीट स्वकायाचा असूनही मुक्यनेने शर्वातीचे तेजा करून त्याच्याकडून शाबासकी मिळविली

एकदा अश्विनीकुमार चयवन ऋषीच्या आश्रमावरून उडत जात असता त्यांना मुक्यना दिसली ते तिला म्हणाले- 'हे तरुणी तू या तरुण वयात या म्हणान्या- वरोवर संसार करते आहेस, हे कसे काय? आम्ही तुझे एका तरुणाशी लग्न करून देतो

मुक्यनेने ती शीष्ट चयवन ऋषींना जाऊन सांगितली चयवन ऋषी न रागवता मुक्यनेला म्हणाले- 'ते म्हणताने तसे कर' चयवन अश्विनीकुमाराना म्हणाले- 'तुम्ही मला ताऱ्य प्राप्त करून दिलेत तर मी शर्वाती यक करीत आहे त्यात तुम्हांला सोयमान करण्यास संधी देईन"

अश्विनीकुमारांनी च्यवनाला शंकराच्या एका सरोवराने हुडी मारण्याला सांगितले. त्याने वूडी भागल्यावर अश्विनीकुमार दोघांनी त्या सरोवराला वूडी मारली त्या तेवर सगळ्यातून तिच तुरुण बाहेर आले तिचे दिसायला सारखे होते ते सुकन्येला म्हणाले- "तू आजच्येपैकी वाटेक त्याची निवड कर" गमत अशी की सुकन्येने च्यवनाचीच निवड केली.

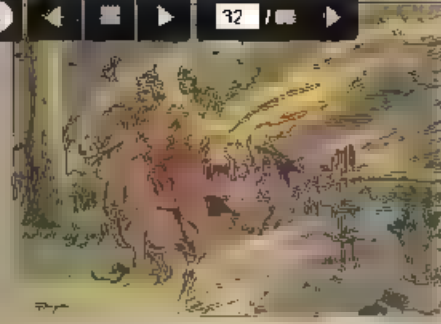
तिकडे शर्यातीने यज्ञाची सर्व तयारी केली व मुलीला आणि जावयला बोलावून घऊन जायला च्यवन ऋषींच्या आश्रमाकडे आला. परंतु आपल्या मुलीला एका तरुणा-बरोबर पाहून, व आपल्या मुलीने असले हीन कर्म केल्याचे वाटून त्याचे मन फार दुःखी झाले.

परंतु सुकन्येने घडलेले वृत्त बोटवशात सांगून पित्याच्या मनातली शंका दूर केली. त्यानंतर च्यवन ऋषींनी शर्यातीच्या यज्ञात मुख्य पुरोहित होऊन अश्विनीकुमारांना यज्ञभाग दिला अश्विनीकुमारांसारख्या

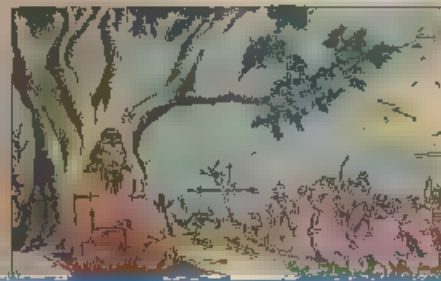
देवावल्यांविहून इतके त्या ठाळा पर्यंत च्यवनावर देव्यायुध शंभारने परंतु च्यवनाने आपल्या प्रचलनात देवांचा हात जागच्या आगी पावविला त्यानंतर च्यवनाने देवांचे कृपा करून त्याच्या हातावर टाकलेला मंत्र माग घेतला.

एकदा च्यवन गंगा व यमुना नद्यांच्या संगमावर स्नान करीत होते तेव्हा कोळघानां मासे धरण्यासाठी जाळ टाकले होते त्यात ते अडकले कोळघांनी च्यवनाची हत्मा माणितली परंतु ते म्हणाले- तुमच्या जाळ्यांत जे काही आले ते तुमच वन तुमची मिळकत आहे तेव्हा मला माझा बरोबर दिकून टाका "

कोळी च्यवनाला नहुष राजाकड घऊन गेले आणि त्याची किंमत द्यायला विनंती केली. ब्राह्मण हा गरी इतका पवित्र आहे तेव्हा तीच त्याची किंमत आहे असे सांगून नहुष राजाने कोळघाला एक गाय देऊन निरोप दिला.

त्यावेळी अश्विनीचा मुलगा परशुराम बाभळ्यात वळता आश्रमात परतल्या वर घडलेला वृत्तान्त त्याला कळला. तो संतप्तपणे सरळ कार्तवीर्याच्या राज-वाड्यात गेला व त्याने आपल्या पराक्रमाने त्याचा शिरच्छेद केला.

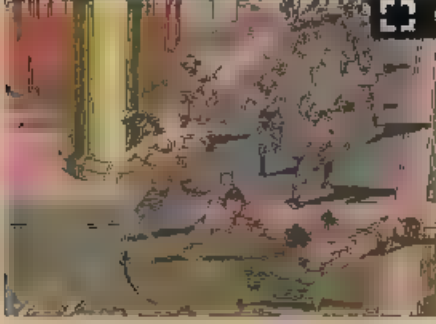

परशुराम

एकदा वैश्य धंदोय राजा कार्तवीर्य नामाने शिकारींना पक्षी अस्तरां लक्षे जमवलीमुनींचा आश्रम पाहून शक्ति-मदाने त्याने तो उध्वस्त केला.

दुसऱ्या दिवशी कार्तवीर्याने मुनी जमवल्यांच्या आश्रमात शिरले व तो तपश्चर्या करीत असतां त्यांनी त्याचा वध केला त्यावेळीमुढा परशुराम तयरे वळला.

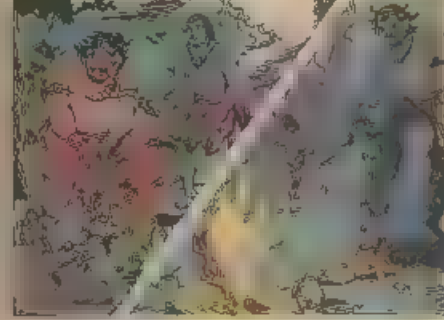
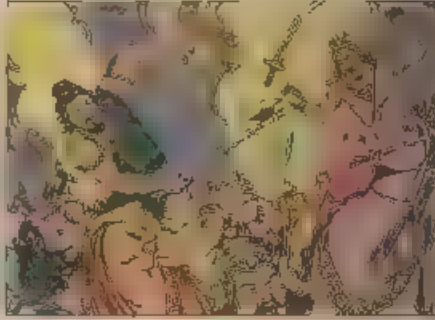

ते मृत्युं कलयादी परशुरामने
आपल्या परशुने कावेरीच्या तळ
पुत्राचा शिरच्छेद केला परशुराम
ब्राह्मण होता त्याच्या समोर अग्नि
याचा पाडाव जागोजागही

त्यानंतर त्याने एक मांडा यज्ञ केला
तर्जि त्याने अग्निचा वध करून ते
भूमिदल चिकते होते ते काश्यप मुनीना
ज्ञान केले आणि स्वतः सहृदय पक्षावर
तपश्चर्या करण्यासाठी निघून गेला

आपल्या चांदलाचा अशा असतुन वध
अग्निचाही केलेला परशुरामाच्या
हत्तका राग आला की त्याने सर्व
अग्निच्या क्षेत्री टाकून अग्निचा बातीच
निर्मूलक करण्याचे ठरविले

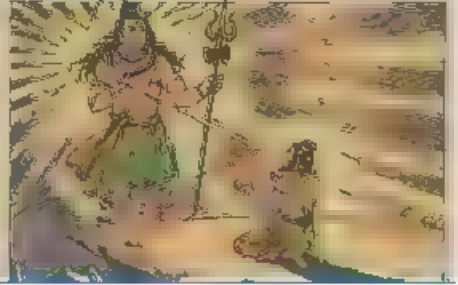

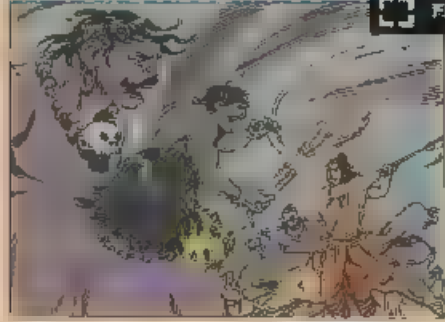
अशा महने अग्निचा सहाय तर
जाला परशुरामाच्या अत्याचार
मात्र अग्निच रीहला ते निष्काळण्या
प्रजेला गला महने वास देत होते

त्यानंतर परशुरामाने एकजोम वेढा
अग्निचा वणाचे शिरकाण केले आणि
अग्निचा वनाच्या कर्णालीत उभा
वात पित्याचे तपेण करून त्याचा
आत्मा शान होता

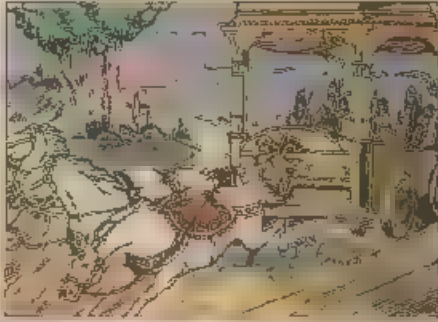
परशुरामाला ती गोष्ट कळली तेव्हा
त्याने शकराचे स्मरण करून राजा-
सर्वांचा मंदार कणाद्यासाठी आनंदाने
अस्त्र संपादन केला आणि महने
पक्षपात करून खाली आला

मकराच्या कुयेने संपादन केलेल्या
खस्तांनी परशुरामाने राक्षसांचा सर्व
नाश केला आणि जसा तऱ्हेने तपाला
राक्षसांच्या वासांपासून मुक्त केले

धौरामाने जनकराजाने रक्षलेल्या
सीतास्वयंवरा प्रसंगी शिवधनुष्य घेऊन
केले व सीतेची विवाह करून मिश्रितेष्टन
परत अयोध्येला निघाला

त्यावेळी परशुरामाने राक्षसां अडवून
त्याला आह्वान केले की त्याने विष्णू
धनुष्यावर दोरी बडवून राक्षसांची
रामाने सहज दोरी बडवून त्यावर
बाण घडला तेव्हा परशुरामाला कळले
की रामाबरोबर मुक्त झाला आहे.
त्याने आपल्या सर्व सक्ती खीसमाला
देऊन मनाचे समाधान घेईवे

गुरुड

कश्यपांनी बायको विलास, तिच्या मुलाचे
नाव गुरुड होते कश्यपांची दूसरी
बायको कटू, तिची मुल म्हणजे नाश गुरुड
न्याची सेवा करी एकदा गुरुड नागांना
पाठीवर बसवून आकाशात उडत असता
उन्हाचा ताप असह्य झाल्यामुळे नाग तड-
फडत झाली पडले तेव्हा कटू गुरुडाला
जून रागावून वाटेकडे ते झोळली
गुरुडाने आपल्या आईला जाऊन
विचारले आई माझ्या अंगात एवढी
शक्ती असतां मी माझ्या सगळ्या आईची व
तिच्या मुलाची चाकरी कां ग करायची?
तेव्हा कितना म्हणाली- बाळा, एकदां मी
कटू बरोबर येऊ लावली व त्यात हारलं
म्हणून तुला व मला तिची चाकरी करावी
लागत आहे

त्यानंतर गुरुडाने कटूला विचारले
मुला व माझ्या माहेला तू आपलं

दास्याल कश्याला लावण काढला जलकुल
मात्र नाही आम्हांला या दास्यातून तू
मुक्त कर' तेव्हा कटू त्याला म्हणाली
'जर तू मला अमृत आणून देशील तर
मी तुम्हांला दास्यमुक्त करीन'

गुरुडाने कटूची ती अर्ग माग्य केली व
तां आपल्या भविष्या निरोप घेऊन देव-
लोकात गला तेथ देव अमृताचे रक्षण
करीत होते अमृत पाषाण्या चारीचाजूला
घगघग विस्तव जळत होता व त्याच्यावर
एक चक्र फिरत होते जिवाय दोन मोठे
नाग अमृतपात्राच्या रक्षणास नेमलेले होते

गुरुडाने अमृताचे रक्षण करण्यासाठी
वसलेल्या पाहाक्याशी युद्ध करून त्यांचा
वध केला, विस्तव विझविला आणि खूप
सावधपण चकाळझून अमृतपात्राजवळ
जाऊन तेथल्या नागाना ठार केले तो
पात्र घेऊन परत आला इंद्राला ती

बातमे कळण्यावर त्यान गळडावर आपल्या वस्त्रांमुळाचा प्रहार केला. त्या प्रहारामुळे गळडाचे एक पीस गळून पडले. गळडाची पुढ करून त्याला जिकणे अशक्य असल्याचे इशाला कळलं तेव्हा त्याने गळडाची गळोल्याची मोन्गी करून त्याला बिनबिले की त्याने अमृत कोणाला देऊ नये

गळड म्हणाला- 'मी आपल्या मातेला व स्वतःला दाखवुन कर्कन घेवयासाठी अमृत कळूच्या मुळांना घाबेच लागेल. परंतु ते प्रयत्न करण्यापूर्वीच मी ते त्यांच्या हातातून हिसकावून घेत आणीन'

वचन दिल्याप्रमाणे गळडाने सर्व अंशकून त्यावर अमृतपात्र ठेवले आणि आपल्या सावत्र आईच्या सोडी बिनतार व तो दास्य-मुक्त झाल्याचे बघविले. नंतर नाग अमृतपान करण्याला वाईघाईने पुढे सरकले. त्याच वेळी गळड अमृतपात्र उचलून देवळांकात निघून गेला. अमृत दमोवर पडल असेल असे समजून नाग दर्म चाटू लागले. म्हणून त्यांच्या जिवा जिरल्या गेल्या

केली. श्री विष्णूने गळडाला आपले बाह्य होण्यास सांगितले आणि इद्राने गळडाला वर दिला की नाग गळडाचा आहार हातील

इद्राना सारशी मातमी त्याची मुलगी गुणकेशी हिचे लग्न समुख नामक एका नागकुमाराशी करण्याच्या विचारात होता. गळडाने लुमुळाचा वध करण्याची प्रतिज्ञा केली असल्याचे मातलीला कळलं तेव्हा तो इद्राकडे व विष्णूकडे धावला व लुमुळाला शिरजोव करावे, अशी विनंती केली. इद्राने त्या गोष्टीस होकार दिला. गळडाला त्या गोष्टीचा राग आला व तो इद्रावर चालून जायला तयार झाला. विष्णूला ते आवडले नाही व गळडाचा गर्व भंग करण्यासाठी शक्ती आवेष्टे दिसते पाहू दे तरी! असे म्हणत विष्णूने आपला हात गळडाच्या पाठीवर ठेवला. गळडाला त्याचे डजन केलण अशक्य झाले. त्याचा गर्व भंग झाला

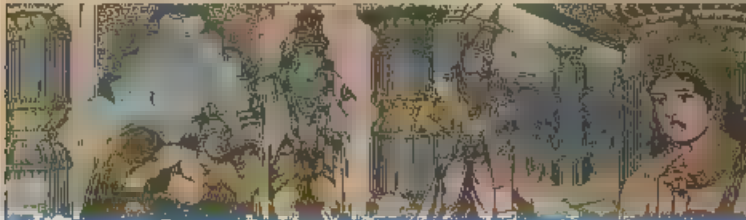
मयताचा विवाह

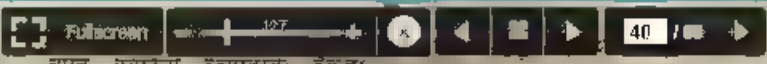
नंदींनी नावाच्या एका नदीच्या काठावर वसस मैलाच्या अंतरावर रुद्रपुर व देवांगरी नामक दोन राज्य होती. रुद्रपुरची राजकन्या रूपमती हिच्याशी देवगिरीचा राजा देवपाल याचा विवाह झाला. परंतु त्यांना बरीच वर्षे मुलबाळ झालं नाही. तेव्हा राजाच्या हितैषी वृद्ध मंडळींनी सल्ला दिल्यावरून देवपालाने काळिंदी नावाच्या एका वाईशी लग्न करून घेतले. काळिंदी ही दुष्ट व ईर्ष्याळू स्वभावाची होती.

एकदा देवपाल शिकारीसाठी अरण्यात गेला. अमता बंडा विपरणा आणि राजाला जंगलातल्या एका निर्जन स्थानी घेऊन गेला. मुंदवान काळोस पर्वण्याआधी राजाला एक सापडी दिसली. त्या सोपडीत एक योगी रहात असे. त्या योग्याने राजाला आपल्या सोपडीत बोलावून त्याचा योग दा अतिविस्तार केला. राजाला मुलबाळ

नसल्याचे ऐकून त्या योग्याने राजाला एक सोन्याचा सर दिला व म्हणाला 'हा सर आपल्या मोठ्या राणीच्या गळघात घाल व तो कधी काढू नकोस. जसे तिला सांग तो वध समशी गरोबर होऊन तिचा मुलगा होईल. मुलगा झाल्यावर हा सर त्या मुलाच्या गळघात घाल. कोणत्याही परिस्थितीत तो गळघातून काढना कामा नये. जसे त्याच्या आईला व पुढे सांगे झाल्यावर त्याला सांग. गळघातून काढताच तो मृतवत होईल आणि पुन्हा गळघात घातल्यावरच तो घळू उभा राहील.'

देवपालने परतल्यावर तो सोन्याचा सर रूपमतीच्या गळघात घातला. योग्याने सांगितल्याप्रमाणे ती पंधाससमशी गर्भवती होऊन तिचा मुलगा झाला. परंतु त्या मुलाच्या अंगात जीव, असावा असे वाटले नाही. परंतु रूपमतीने गळघातला सर

कादून मुलाच्या गळघात घालताच तो रडला व तो जिवंत असल्याचे सिद्ध झाले. आपली सुख गरोदर असल्याचे कळले त्या दिवसापासून कार्लिदीच्या मनात काळवासाचच सुरू झाली. तिला नवऱ्याचा राग आला होता घाकट्या राणीच्या मनात पेटलला ईर्ष्यांनी ओळखून देवपालने तिच्या हातून मुलाच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा अपाय होऊ नये यासाठी सर्व उपाय केले. त्याने मुलाचे नाव गोपालकुमार या ऐवजी गोलापकुमार असे ठेवले.

गोलाप आपल्या सावत्र आईच्या जवळ कधी गेला नाही आणि अठरा वर्षांचा झाला.

त्याच सुमारास देवपालने देवता झाली, सर्व राजवाडा शोकमग्न झाला आणि सर्व मंडळी राजाच्या अंत्यष्टीच्या कामात गुंतली. असाता गोलापच्या संरक्षणा कडे थोडे दुर्लक्ष झाले. असा भयवो कार्लिदीने एकदा राणी ती झोपला असता त्याच्या गळघातून तो सर काढून घेतला आणि तो मृतवत झाल्याची खात्री करून घेऊन तिने "सोप, सोप! असा ओरडा केला. गोलापला मृतवत् पडलेला पाहून तो आपोच झालून नेहपाचेच स्वर्गात वाटले. दुसऱ्या दिवशी कार्लिदीने मंत्र्याला गोलापचे सर्व अंत्यविधी करवून टाकवल्या सांगितले. नवरा गेल्याच्या दुःखापाठोपाठ पुत्रशोकाने दुःखी झाली असूनही रूपमतीने मुलाच्या गळघात हो सोन्याचा घर नसल्याचे पाहिलेच मंत्र्याला, मुलाचा मेल्ला नसून जिवंत असल्याचे सांगून हे सर्व काय कार्लिदीने कसावे असे समजावून सांगितले. मुलाचा कुत्रास फोरवाने मृतवत पडला असल्याची मंत्र्याची खात्री झाली. मंत्र्याने सोन्याच्याघर नसल्याचे कार्लिदीला सांगितले, परंतु तिने तिला काहीच माहीत नसल्याचे सांगितले.

मंत्र्याने कार्लिदीला समजावून सांगितले की मुलाचा साप चावून गेला असल्याचे ठाकरीना खरं वाटत नाही. म्हणून त्याचा दहन संस्कार रात्री कळसारी उरताना

गोलाप उरकून घ्यायला कळसारी मध्यरात्रीच्या सुमारास मंत्र्याने आपल्या खास विश्वासपात्र नेकराच्या मदतीने गोलापचा देह व गोलापची आई दोघांना मंत्रेत बसविले आणि प्रवाहाच्या दिशेन पंधास मैलावरच्या देवगिरीला पाठवून दिले. दहनक्रिया न झाल्याचे कार्लिदीला कसतरी कळल या भीतीने मंत्र्याने तिला पहाटेच जागी करून तिला सांगितले की "राणी, मुलाचा देह माघेच दहन जमिंसाठी पलो कळच्या नीगावर नत असला एकाएकी नाव बुडाली आणि राजकुमाराचा देह व राणी रूपमती वाहून गेल्याचे बरोबर पाठविलेल्या मजकरी सांगितले.

राणीने घाबरून जाऊन हुकूम केला की त्याची प्रेते हुडकून काढण्यासाठी सर्व नदींचे पाणी वाटून काढा.

'आतापर्यंत प्रते समुद्राने पोचली असतील पाणी वाटून काढले तरी काय उपयोग?' मंत्री म्हणाला.

आपल्या कोळ्यांसमोर गोलापच्या अस्थी नदीत न पडलेल्या कळल्यामुळे कार्लिदी निराश झाली.

तिकडे राणी रूपमती मुलाचा देह पंढरन हडपूरला पोचली व तिचा मोठा भाऊ चंदन याला बेटून घडनेले वृत्त सांगितले.

चंदनला सावित्री नावाची एक मुलगी होती तिचे व गोलापचे लग्न फार पूर्वीच झालं होते. मृतवत गोलापचा देह पाहून तिला फार वाईट वाटले, परंतु दुःखावेग थोडा बोरल्यावर तिने कार्लिदी-जवळचा सोन्याचा घर काहीतरी भुक्ती करून आपल्याचे आणि गोलापला वाचवून आपले 'सावित्री' हे नाव सार्वक करव्याचे ठरविले. तिने रूपमतीकडून तो सोन्याचा घर कसा होता हे चांगले सविस्तर विचारून घेतले आणि अगदी तसाच दुसरा सोन्याचा घर करवून घेऊन ती स्वतःच्या माघेच दहन देवगिरीला आली. राजवाड्यातल्या सर्व परिस्थितीची

चांगली चौकशी केली. कालिदीच्या गुढ-
भ्याला नसला तरी फोड झाला असल्याने
व राजवट्याने औषधपाणी करून हात ठेकल
असल्याचे तिच्या कळले.

मातां कालिदीला सांत्वनेचा एक शब्द
बोलणारा राजवाड्यात कोणी मरुतता
राजवैद्याने केलेल्या औषधोपचारांमुळे तिचा
फोड बरा होण्या एवजी वाढत गेला.

सावित्री आपले काम साधण्यासाठी
कोणत्यातरी एक लंप तयार करून घेऊन
अणि फोड व जखमा बऱ्या करण्यात प्रवीण
असे सांगून राजवाड्यात गेली. कालिदीने
तिच्या मात बोलवून घेतले. सावित्रीने
कालिदीची जखम पाहिली व म्हणाली-

बऱ्या केल्या आहेत जखमेची स्थिती मुद्दा
रहणार नाही जखो औषध माझ्याजवळ
आहेत."

'तू माझी ही जखम बरी केलीस तर तू
मागशील मी मी तुला देईन ' कालिदी
म्हणाली.

सावित्रीने कालिदीच्या रुग्णाच्या तो
सर सक्ष्मपणे पाहिला. रूपमतीने सांगितले
हात अगदी तसाय होणा. ती. सावित्रीने
तयार करून बरीबर आणलेला सर मुद्दा
जवळजवळ त्याच्या सांगत्याच होता.

सावित्री कालिदीच्या हातातल्या
सोन्याच्या बांगड्या दाखवून म्हणाली
"राणी सरकार, माझी चिकित्सा चालू
असेपर्यंत अगदीर कोणत्याही धातूचा दागिता
जसला फादा नये या बांगड्या, अंगठ्या
बांगरे सर्व काढून ठेवा."

कालिदीने सोन्याच्या बांगड्या वंगड्या
वगैरे सर्व दागिते काढून ठेवले परंतु गळ्या-
तला तऱ्हा सर माव काढला नाही. सावित्रीने
ते पाहिले पण काही बोलली नाही. तिने
कालिदीच्या पायाला लंप लावला आणि
परत आपल्या सोबत गेली.

दुसऱ्या दिवशी सावित्री आली तेव्हा
कालिदी म्हणाली-"तुझ्या औषधाचा मूळीच
परिणाम आणला दिसत नाही की?"

पाहिले व म्हणाली मी गळ्यात कांय
आहे ही? असे म्हणत जवळ जाऊन
कालिदीच्या गळ्यातला तो सर स्वतः
काढून म्हणाली-"हे सोने अगदीर अमता
औषधाचा कायदा कसा होईल?" असे
म्हणत आपल्या पिशवीतून एक कागदाची
पिशवी काढून तीत तो सर ठेवला व नाहीने
पिशवीचे तोंड घट्ट बंद करून पिशवी
आपल्या राजारी ठेवून दिली.

सावित्रीने कळ ते अर्धातच कालिदीला
मुळीच आवडले नाही. सावित्रीच्या हाती
आपल्या जखमेवर लंप लावून घेत असतां
तिची नजर सारखी त्या पिशवीवरच होती.

सावित्री औषध लावण्याचे काम पुरे
झाल्यावर कागदाची पिशवी आपल्या
औषधाच्या पिशवीत ठेवीत म्हणाली-
आता पहा, माझ्या औषधाचा गुण!"

माझा सर? तू तो काढून ठेवला
आहेस ना? कालिदीने धाड्याशा
करड्या स्वगने विचारले.

गणी, सरकार! ही सामान्य कृपा
आमली माझ्यावर होणार नाही का?

अगदी भाळ्यामागशी सावित्री म्हणाली
जखम बरी झाल्यावर तू मागशील
ले सो देईन तोंपर्यंत हा सर माझ्याजवळच
सह दे. राणी म्हणाली,

"म्हणजे मूढाचा माझ्या औषधाचा
विश्वास नाही तर! नाही तर नाही!"
असे म्हणत सावित्रीने कागदाची पिशवी
काढली व माझी होडण्याचे सांग केव्हा-
साखले करून व ती सुटत नसल्यासारखे
दाखवून आणि चिडल्याचे सौम्य करून
कागदाचा खालचा भाग फाडला. त्या-
बरोबर सर खाली जमिनीवर पडला.
तो डबकून सजारी डभी असल्या
एका दासीच्या हातात वेऊन व फाड-
लेल्या कागदाचे तुकडे गोळा करून
आपल्या पिशवीत ठेवले व आपल्या
नाभेकडे निघून गेली ती लगेच खडपूरला
निघून गेली.

वास्तविक सावित्री ज्या कामासाठी धावी होती ते काम झाले होते. गोलापच्या गळघातला सर तिला मिळाला होता तिने कालिंदीचा म्हणून परत केलेला सर नकली होता. सावित्रीजवळच्या कामकाजाच्या पिशवीत आणली एक लहान पिशवी होती दोन्ही पिशव्यांची तोंडे एकत्र बसल्या. कारणाने कालिंदीकडून घेतलेला सर मातल्या पिशवीत पडला. खालच्या पिशवीतला सर नकली होता. इ तो आधीच घालून ठेवलेला होता त्या पिशवीचा खालचा भाग काढल्याबरोबर तो नकली सर झाली पडला. तो कालिंदीच्या हातात दिला सर ती कदाचित ओळखेल या हेतून सावित्रीनं दासीच्या हातात दिला सावित्रीनं आपला सर ठेवून घेतला नाही एवढी माची राणीला झाली. औषधाचा गुण पडवा म्हणून तिने लगेच तो भागून घेतला नाही. सावित्रीनं परत आपल्या घरी पोचल्यावर कोणात काही धांवितल्या शिवाय तिचा विवाह गोलापच्या मृतदेहाशी करून द्यावा

मान्य झाली नाही. 'गोलाप पुनर्जीवन होण्यासारखा आहे की नाही हे कळले तर लग्न करता येईल', असं म्हणाले.

ते भाडे पती झाले तर मी आपल्या पानित्रत्याच्या बळाने मृत्युवांगारला त्यांना पुनर्जीवन करेन' सावित्री म्हणाली.

सावित्रीचे लग्न एका निष्प्राण व्यक्तीशी झाले. सावित्रीने आपल्या आलेच्या हुताी म्हणजे रूपमतेच्या हानी गळघात संगल-सूत्र बांधत घेतले आणि बरोबर आणलेला सर गोलापच्या गळघात घातला. लगेच गोलाप उठून बसला.

त्यातून काही दिवसांनी गोलाप आपल्या आईला व बायकोला बरोबर घेऊन एका एका देवगिरीला आला. कापलेलेला स्वयं च्य' डोळ्यांवर विस्वस हाईना परंतु तिने सावित्रीला ओळखले. सर्व खरी वस्तुस्थिती कळण्यापूर्वीच त्या राजाने म्हणजे गोलापत कालिंदीला जन्मदण शिखर सांगून तिला तुम्हात टाकले.

औद्धारचि डोंग

हरिप्रभू यं रंगनाथराव नावाचे एक बीयल गृहस्थ रहात असत त्यांच्याकडून कजे घेणारे गावाने मोजकेच लोक होते. स्वस चिकट लोबी असून औदार्याचे सोंग व डोंग करण्यात ते हुशार होते.

त्या गावी एक हरिकीर्तनकार झाले व रंगनाथरावांना भेटून गावात एक कीर्तन ठेवावे अशी विनंती केली. कीर्तनकाराला वार दिवस खंय घालवून त्यांनी कीर्तनाची काही एक व्यवस्था केली नाही कीर्तनकाराने दुसऱ्या एका गावी जे चार वेसे मिळवून आणले होते ते देखील सर्व हाऊन गेले. उद्याना दिवस कसा जाणार या काळजीत कीर्तनकार रंगनाथरावांना म्हणाला— आजचा शिषा देवविष्णूची व्यवस्था करीत तर कुण होईल.

नेमका त्याच वेळी त्यांच्याकडे सोनुशेट नावाचा एक वागी कर्जाऊ पैसे मागण्याला

म्हणून आला. रंगनाथरावांनी त्याची हरिकीर्तनकाराशी ओळख करून दिली व म्हणाले— 'हे एक विद्वान कीर्तनकार आहेत यांच्या कीर्तनाची व्यवस्था झाली पाहिजे आणि आजचा शिषा तुम्ही द्यायचा!'

सोनुशेटने होकाराची मान हसविली आणि कर्जाची रक्कम घेऊन निघाला. कीर्तनकार अर्थातच त्याच्या बरोबरच निघाले. सोनुशेटने मनातल्या मनात रंगनाथरावांना शिष्या देत कीर्तनकाराला दुकानातून शिषा काढून दिला आणि त्या दिवशी संध्याकाळी गावाने त्या देवळात त्यांच्या कीर्तनाची व्यवस्था करून दिली. संध्याकाळी कीर्तन सुरू झाले. सुरवातीला कीर्तनकारांनी रंगनाथरावांची वात्ताणणी केली. 'हो या गावी आली त्याचे मुख्य कारण रंगनाथरावांचा नखलीकिक। त्याची कीर्तनदिका दिगदिगत पसरली आहे. त्याचे

जोदाचं म्हणजे पाचकांका एक कल्पवृक्षच! गोणिमच्या चंद्रावरही ठार असतो, परंतु रंगनाथरावाची कीर्तिकाविका निष्कलक आहे! एक सुसंस्कृत पुरुष म्हणून प्रथम त्यांचेच नाव संपोर धनं त्यांचा त्याम म्हणजे शिबी राजाची आठवण होत

हो सर्व स्तुती एकूण रंगनाथरावांना जगावर घोरमर मांस चढल्यासारखे झाले. कीर्तन संपल्यावर संपादकरोवर बरी परत असता ते विचार करू लागले, "या कीर्तनकारांना आज आपली इतकी स्तुती केली, त्यात काही हेतू होता की काय?"

दुसऱ्या दिवशी कीर्तनकार रंगनाथरावांना गेल आणि विवाहीची आठवण करून

घेतला आणि त्यावर आपले तान लिहून पंचवीस रुपय लिहिले आणि तो कामद कीर्तनकाराला देत म्हणाले 'इतरांकडे जाऊन वसूल करून या मी नंतर देईन'

कीर्तनकार दहा प्रमुख व्यक्तींकडे गेले व क्षणभरपर्यंत मशीनशी रक्कम वसूल झाली त्या दिवशी मध्यावाळी ते रंगनाथरावांना भेटायला त्यांच्या घरी गेले तेव्हा रंगनाथरावांनी साऱ्या जगाच्या सध्या मारल्या परंतु त्यांनी लिहून दिलेल्या रक्कमेविषयी एका नव्वदावही बालक नाहान

शेवटी कीर्तनकार निरोप घेऊ लागले तेव्हा रंगनाथरावांनी, 'बर आहे' या असा कोरा निरोप दिला

दुसऱ्या दिवशी कीर्तनकार रंगनाथरावांच्या घरी दोनदा गेले. एकदा रंगनाथरावांना नव्हते म्हणून आणि दुसऱ्या वेळी पुजेला बसले आहेत म्हणून कळले

तिसऱ्या दिवशी कीर्तनकार गळे तेव्हा रंगनाथराव कोणाशीतरी बोलले होते

कीर्तनकारांनी अनेक वेळा जाऊन पाहिले व शेवटी म्हणाले- मी उद्या निघणार आहे, आपली रक्कम दयाची कृपा करावी'

"म्हणजे, दिवाणजींनी दिले नाहीत का? मी परबांचे आयला मागितले होते

तुम्ही उद्या या रंगनाथराव म्हणाले कीर्तनकार निराश होऊन परतले व दुसऱ्या दिवशी दीवाणजी गावाहून आले जेव्हापासून त्यांचे काळज घळत रंगनाथरावांकडे आले दीवाणजींनी विचारले काय हो इकडे काय काय?"

कीर्तनकारांनी घडलेली गोष्ट सांगितली दीवाणजी थोडा वेळ विचार करून म्हणाले अहो तुम्ही मी मागती त्यांना बुधीचा अर्थ करून घेऊ नका चराची रक्कम दिवने देण्या पुढीचे रंगनाथरावांची जबाबदारी त्यांचा रक्कम पाहून इतर जागे रक्कम टाकतात त्या रंगनाथराव स्वतःच्याच मानस "

कीर्तनकारांच्या बावयात तेव्हा लखव प्रकाश पडला त्या दिवशी मध्यावाळी रंगनाथराव आठवहा जणाबरोबर वसून बोलत असता कीर्तनकार येऊन म्हणाले - 'बर येता रंगनाथराव' निराश व्यायका आले आहे तुम्ही माझ्याजवळ फक्त

एकच खोटे बोललात तुम्ही दिवाणजींना विवाहीनी रक्कम द्यायला मागितली म्हणालात ना तेव्हाच एक खोटे बोललात मी आपली स्तुती करून किंवाच खाट्या रागटी घालली असेच मशीन जगले म्हणून आशेने कितीदा तरी खोटे बोललो, त्यात काही चुकले नाही असे भावत आले म्हणूनच आपला धमपुढ मध्यावर झाला नाही, असे वाटत आहे खाना

दहा जणासमोर ही संभावना झाल्यामुळे रंगनाथरावांना कोणी बोवाडीत अपरा-कल्यासारखे कीर्तनकारांचे शब्द सौनेचे त्या सर्व जणांनी कीर्तनकाराला काही ना काही विदाशी दिलेली होती म्हणून रंगनाथरावांनी कीर्तनकाराला धावायला मागितले व दीवाणजीवर आपला राग काढून पंचवीस रुपय देववून मांकळे झाले

"इतक्या दिवसांनी का होईना या नारकी दानशूरांना अपराक हाणणारा अटलाच तर!" असे मताने मुदमूला झाल्यासारखे हसत गावकरी निघून गेले.

वाईट माणसाचे थोरपण

गोपाळचा मुलगा गोंबद वीस वर्षांचा झाला. तरी त्याला अक्षकळ थोडी खुदा आली नाही. त्याचे चांगले काम एकतरी केले आहे असे ऐकिल्यात तब्ले तो कसा सुधारणार याची गोपाळला नेहमी काळजी लागली होती. अशा सगळी त्या गावी चिरजीवी आला ती कसाही भाणूम बसे त्याला बवेकवान करणं असे ऐकून गोपाळाने त्याचा अडसर पूर्वक आपल्या घरी बोलविले आणि आपल्या मुलाविषयी सर्व परिस्थिती समजावून मागितली.

चिरजीवीने गोंबदाला बोलवामाग मागिले व तो आल्यावर त्याच्याकडे निखून पडून म्हणाला- 'तुम्ही विना-कारण कशाका काळजी करतो आहा हो, गोपाळराव! तुमच्या मुलाने वाईट कामे केलेली तर त्यात काय? चांगल्यापेक्षा वाईट

कामेच करणे कठीण आहे. कठीण काम करणारा नेहमी चांगलाच होतो.'

गोंबद आपल्या बडिलाकडे दाडल्याने बघितोरपणे पहात हसत तेथून निघून गेला. गोपाळ निरास हाऊन म्हणाला 'तुम्ही माझ्या मुलाने मागेगळिर बाणाले असे वाटले होते आणि तुम्ही हे काय केलेत हो?' आता तो काय सुधारणार?

"म्हणजे मी म्हणालो ते बरोबर नाही असे वाटले वाटने तुम्हाला?" चिरजीवी थोडा रागाव म्हणाला.

'ताहीतर काय? अहो! तुमच्यासारख्या घोरामोठ्यांनी असेच बोलायचे असले का? चांगले म्हणवून घेणे कठीण असले परंतु वाईट म्हणवून घ्यायला एक क्षणही लागत नाही. गोपाळ म्हणाला.

"फक्त म्हटल्याने पुढे नाही. मला तुमच्या मुलालासुद्धा ही गोष्ट पटवून सिद्ध

करून दाखविली पाहिजे" चिरजीवी म्हणाले.

गोपाळने पुन्हा आपल्या मुलाला बोलावत घेतले. चिरजीवी आपल्या काजने जाहे हे कळल्याबरोबर याच क्षणापासून वाईटल्याचा तंडून नेहमी अज्या एका कायमचे सुधारणे असे वाटून गोंबद लगेच आप सामल ने करपवाम तयार झाला.

तिचे मिळून गावातल्या रामराव नातच्या एका वडोल्याचा व्यक्तीच्या घरी गेल. रामरावांनी आपल्या अनुभवाच्या गोष्टी त्यांना मागितल्या. त्यांनी आपल्या नोंकरां बफरांशी थोरपणाने वागून त्यांच्याकडून चांगले ताव मिळविले होते. परंतु अशा गृहस्थांचा एकदा ते जाण बं एकदम राग आला आणि त्यांनी आपल्या गडघाला खूप बडवून काढले असे फक्त एकदांच घडले तरी त्यांच्या नोंकराचाकराकडून त्यांना वाईटपणाचे ध्यावा लागले. तेव्हापासून त्यांनी नोंकरांशी किती चांगला व्यवहार केला तरी त्याच्या मनात जो वाढा बसला तो कायम! वावटी रामराव म्हणाले 'तुम्ही चांगली कामे वाटले तितकी करा. एक वाईट कले की ती चांगली जसे फुकट जाताने.'

गोपाळ आपल्या मुलाला आणि चिरजीवीक बरोबर घडून अशाच दोघांनिचा अनुभवा बडोल्यांच्याकडे गेला. सर्वांचे

म्हणणे रामराव म्हणाले तेच होते, "चांगले ताव मिळविणे कठीण जे वाईट ताव मिळविणे सोपे असते।

'बोला आता?' गोपाळने चिरजीवीला विचारले.

'बाबा' मी म्हटले ते तर असल्याच सुद्धा सिद्ध करून दाखविले. या गावात आठदाड मुले अशा कणां बसेले तर त्यांचे वान खांग पाहू. चिरजीवी म्हणाला.

'आणखी कोणी कशाला हो? आयनाचे आहे की मुक्ता! परंतु तो आपल्याबरोबर इतके कष्ट सहन करतो आहे तर मी आणखी एकाचे नाव सांगतो. त्याचे नाव संडू." गोपाळ म्हणाला.

तिथे मिळून ते पूर्वी रामराव बगरे ज्या निवांना भेटून आले होते त्यांच्याकडेच गेलं व खंडूबिचयी खांबे सत विचारित गेलं 'तो शुद्ध उदात्तपण आहे हो! त्याचं मुक्त लोंड पाहिल तर स्वमहापातक लागतील!' रामराव व इतर दोघे म्हणाले 'त्यानंतर तिथे खंडूकडेच गेले चिरजीबी त्याला म्हणाला- 'सर्व गांव तुला दुष्ट म्हणून नाव ठेवते आहे! तुला हे माहीत आहे का?'

"माहीत आहे' कोणी मला मूर्ख म्हणाला तर मला त्याची पर्वा करण्याच कारण काय?" खंडू म्हणाला

तिथे तेवून परतू लागले तेव्हा वाटत त्यांना एक भिकारी भेटला, त्याला जवळ बोलावून चिरजीबीने विचारले-"तू नवी-वैलासारखा फिरतो आहेस, नेहूनच मजुरी करून नाही राहतं येत तुला? आळसा सारखा भीक भागतो आहेस तो?"

"तुम्हांला वाटल तर भीक घाला, नाही तर नका धाळू उगाच उपदेश करीत नका

मिस्! मी भीक मागितला तर मान ते राहातो आहे काही वाईट काम तर करीत नाही!" भिकारी म्हणाला

तो निघून गेल्यावर चिरजीबी हसून म्हणाला- पाहिलत भिकारीमुद्दा कांय काही बोललले ऐकून घ्यायला नयार नाही! गावभरच्या नांकात किती धुळबुड वंभी तरी वाईट काम करणारा तं सर्व करून वाईट काम आनवाने करीतच राहता इतकी सहनशक्ती वाईट माणसांशिवाय इतर कोणामध्ये पहायला मिळणं शक्य नाही. म्हणून वाईट म्हणवून राहण फार कठीण वसे मी म्हटलं, मानव जन्म घेऊन मानापमान सर्व सोडून देव्य इगरे कधीच काम काही आहे का या जगान सांगा!'

चिरजाबी म्हणाला त्यानल जखम गोमळच्या लक्षात आले गांववालासुद्धा व्यंग्य ऐकून राजत्वासारखं झालं. त्यान आपली सर्व वाईट कामे करण्याचे त्या विचारापासून सेटल

शुक, जनक म्हणाला ते ऐकून म्हणाला- महाराज आपण म्हणालात ते ऐक त्यावर मला फार आनंद झाला, परंतु माझ्या मनातली शंका मात्र दूर झाली नाही लग्नानंतर वायकोच्या सहवासात माणूस सुरफटून जातो त्या अवस्थेत सुख मिळतेच असे नाही सुख मिळाले नाही तर मन सिन्न होते, अशा माणसाला भोक्षलाम कसा काय होणार?"

निलिप्तपणे केलेली कामे वाईट असली तरी त्याचा परिणाम चांगलाच होतो" जनक म्हणाला

'मायेंच्या वासात सुरफटलेला माणूस निलिप्त कसा होऊ शकेल? विव्याचं नुसतं राव पतल्याने पळोवण नाहीसा होतो का?

तसंच शास्त्रज्ञांन प्राप्त ज्ञान्याबरोबर माणसातील बेशानाचा नाश होईल का? तुझ्यात बनलिसा, पुत्रलिसा, स्त्रीलिसा, राज्यलिसा आहेत मग तू जीवन्मुक्त कसा काय होऊ शकशील? तू राजा आहेस, म्हणून करंज्य पालनार्थ तू दुष्टांचा सहार व दुष्ट जनांचं रक्षण हे केलेच पाहिजेस! हा शब्द ज्ञानाच्याला भोक्ष लाभतो हे कसे मानावयाचे? माझ्या-बिचयी विचारणील तर मला काहीच नाही, सुख नाही की दुःख नाही, धन नाही की मित्र नाही, मान नाही की अपमान नाही, राज्य करायला एखादे खंडेगांवसुद्धा नाही. एखाद्या रानटी राव पतल्याने पळोवण नाहीसा होतो का? स्वापवा सारख्या काव्या सारख्यालाच

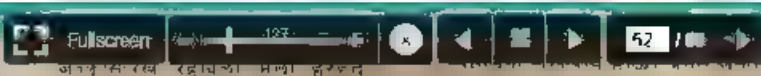

जीवन्मुक्ती मिळते, नाही का?" शुक्राने विचारलं

संन्यास घेऊन अरण्यवास करू लागल्याने माणूस चिंतामुक्त होतो असे मानू नकोस. समस्या सोडून कोणताही मार्ग बदलविला तर मोक्षलाय होतो. मयस्व सोडलं नाही तर कोणताही मार्ग अवलंबिला तरी मोक्षप्राप्ती होत नाही हे तुला सांगणाची गरज नाही. जनक म्हणाला

शुक्राच्या मनाचे समाधान झाले व तो आपल्या पित्याकडे आला

काय रे बाबा! जनकाने तुझ्या मना-तल्या शंकांचे समाधानकारक उत्तर दिले

वाटत नाही. शुक्र म्हणाला

ते ऐकून व्यासांना फार आनंद झाला. त्यांनी पीवरी नावाच्या मुनीशी शुक्राचे लग्न करून दिले. शुक्राने निरतिष्ठपणे तिच्याबरोबर संसार धाटला. कालक्रमाने पीवरीच्या पोटी त्याला गौरप्रभू, देवश्रुत, भूरी व कृष्ण असे चार मुलगे व त्यांच्यानंतर कीर्ती नावाची मुलगी झाली. कीर्तीचे लग्न विभ्राजचा मुलगा अणुहू याच्याशी झाले व तिच्या ब्रह्मवैत नावाचा मुलगा झाला.

ब्रह्मवैत राजा झाला व राज्य करू लागला. एकदा नारवान त्याच्या बरी दळत त्याला बीज मंत्राचा उपदेश केला. त्यामुळे ब्रह्मवैतच्या मनात ज्ञानोदय झाला व त्याचे मन वैराग्याकडे वळलं. त्याने आपलं राज्य मुलाला दिलं व स्वतः व्रतिकाश्रमात जाऊन राहू लागला. शुक्र पित्याला सोडून कैलास शिखरावर तिष्ठत गेला. तेथे काही दिवस ध्यानमग्न राहून व नंतर त्या शिखरावरून उडी मारून त्याने सिद्धी मिळविली.

आपल्या मुलाच्या मृत्यूमुळे व्यासांना फार जाईट वाटलं व ते स्वतः कैलास पर्वतावर गेलं. पित्याच्या हाकेला शुक्राने

शंकराच त्यांचं सांत्वन केलं म्हणाला-
"तुझ्या मुलाच्या मृत्यूबद्दल तुलंम बेशा मोक्षाची प्राप्ती झाली आहे. अद्या शोर-पुडासाठी शोक करीत बसणे बरोबर नाही."

तेव्हा व्यास म्हणाले- "आपल्या मुलाच्या मी प्रत्यक्ष आपल्या डोळ्यांनी पाहिल्या- शिवाय माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. माझे मन हताश व उदास झाले आहे."

शंकराने पाहिले की व्यासाने दुःखी मन सांत्वनेच्या शब्दांनी शांत होणारे नाही. म्हणून त्याने व्यासांस एक नर दिला-
"व्यास! तुझा मुलगा नित्य सावलीसारखा तुझ्यावरच राहील." तेव्हा शांत चित्ताने व्यास आपल्या आश्रमात परत आले.

शीतकादि मुनींनी शुक्राचा जीवन वृत्तांत ऐकला व त्यानंतर त्यांनी सूत मुनींना विचारलं- मुनिवर्य! त्यानंतर व्यासांनी काय केलं हे सांगण्याची कृपा करावी.

सूतमुनी सांगू लागले

धृतराष्ट्र इत्यादींचा ज्ञान

व्यास मुनींचे शिष्य अनुक्रमे देवज, वैशंपायन, जैमिनी अशित व सुमंत या पूर्वीच आपल्या गुरूंचा निरोप व आशांबोध घेऊन निघून गेले होते. त्यानंतर धृतराष्ट्राकडे निघून गेला. तेव्हा व्यासांना त्यांची माता

सत्यवती हिची आठवण झाली. तेव्हा ते आश्रमातून आपल्या जन्मस्थानी आले. तेथे निषाद इत्यादींना भेटून आपल्या मातेची शोकाग्नि केली. तेव्हा त्यांना कळले की त्यांच्या मातेची कल्प करून शंतनू तिला हस्तिनापूरला घेऊन गेला आहे.

ते कळल्यावर व्यासांनी सरस्वती नदीच्या तीरावर आश्रम स्थापन केला व सपत्न्या करण्यात मग्न झाले.

तिकडे शतकुल सत्यवतीपासून विनागद आणि विजितबोय नावाचे दोन मुलगे झाले. शंतनूचा मोठा मुलगा भीष्म होता. त्याने आपल्या प्रतिज्ञेप्रमाणे स्वतःचा राज्याभिषेक करून घेतला नाही व सत्यवतीचा मोठा

त्याचे मुदराने काळा मंत्राने प्रभावित
तिघां मुलीच्या लग्नासाठी स्वयंवर रचले
आणि सर्व राजांना निमंत्रणे पाठविली.
भीष्माने स्वयंवरप्रसंगी सर्व राजांचा पराभव
करून काशी राजाच्या तिघी कन्या, अंबा,
अत्रिका व अवालिका यांचे अपहरण केले
आणि त्यांना हस्तिनापूरला घळने आला
तिघां मुलींना सत्यवती भातेला दाखवून
तिच्या संमतीने विचित्रवीर्याची त्यांचा
विवाह करून देण्याचे ठरवून मुहुर्तेही
घरविला.

त्यावेळी अंबा लज्जावन्त मुलाने
भीष्माला म्हणाली-“मी व सात्व राजा
दोघांनी परस्परविरोधाच्या प्रेमाने परस्पराना
शब्द दिला आहे आपण आज्ञे पुरण करून
आणले आहे तेव्हा सात्व राजा माझ्याशी
लग्नाला तयार होणार नाही !”

तेव्हा भीष्माने माला सत्यवती व इतर
वडीलधारी मंडळी यांचा सल्ला घेतला.
यवला स्वेच्छापूर्वक आगला परवानगी
दिले

अबासात्व राजाकड जाऊन म्हणाली
मी भीष्माला आपल्याशी वचनबद्ध
असल्याचे सांगितल्यावरून त्याने मला आप
त्याकड जायला सोडले आणि आदरपूर्वक
अपण्याकड पोचते केल आहे म्हणून आपण

सात्व म्हणाला-“भीष्माने तुझा अंगाला
स्पर्श केला आहे तुला कोणी पळवून नेछे
आणि नंतर सोडून दिले तर तुझ्या सारख्या
संस्थेची कोण जपन करील? तू आजच्या
वाटेने परत जा ”

‘वहा पण मी आता काठ जाऊ’
भीष्माचा विरोध घळने मी आले आणि
तुम्ही माझा स्वीकार करीत नाही !”

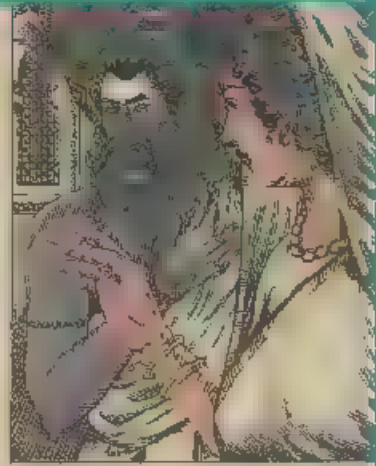
परंतु सात्व राजाने दुळंदा कैत्यावर ही
भीष्माकडे आणि म्हणाली ‘ मला सात्व
राजाने परत पाठविले आहे आता आपणच
माझ्याशी विवाह करून माझा तदार
करावा ”

भीष्म म्हणाला-“तुमच्याशी जी वचन-
बद्ध झाली आहे, अशा तत्परीची विवाह
करू नये. म्हणून तू आपल्या पित्याकडे
परत जा.”

परंतु अंबा पित्याकडे गेली नाही रानात
जाऊन तपस्चर्या करू लागली

भीष्माने काशी राजाच्या दोघां कन्यांची
विचित्रवीर्याचे लग्न करून दिले विचित्र-
वीर्याने आपल्या दोघां चण्यासह स्वापभोग
घत नऊ वर्ष राज्य केले आणि राज्यक्षमा
होऊन त्या आजारात मरण पावला

आपल्या दोघा निपुत्रिक मुलांचा स्वर्ग-
वास झालेला पाहून सत्यवतीने भीष्माला

तले तू संतनू महाराजांचा घोडा मुलगा
आहेस तेव्हा तू त्यांच्या वंशाचे रक्षण कर.
तू अंबा व अवालिका यांच्यापासून पुत्र-
प्राप्ती करून घेऊन वंशवृक्ष वाढव. हे
धर्मसंमत आहे ”

“मी जपन न करण्याची व राज्य न
करण्याची प्रतिज्ञा केली आहे म्हणून
कुलीन ब्राह्मणापासून नियोगातारे पुत्रोत्पत्ती
करून वंश रक्षण करणे शास्त्रसंमत आहे’
भीष्माने आपले मत दिले

भीष्माची ती सूचना ऐकताच सत्यवतीने
व्यासाचे स्मरण केले आणि व्यास प्रगत
झाले भीष्माने त्याचे यथोचित स्वागत

मुलगा चित्रांगद याचा राज्याभियेक करून
त्याला गादीवर बसविले चित्रांगद एका
शिकारीला गंला असतां तेथे त्याचेच नाव
बसलेल्या, म्हणजे चित्रांगद नावाच्या एका
गंधर्वाची त्याने दृढयुद्ध झाले आणि त्यात
चित्रांगद गंधर्वाच्या ह् ती संतनुषा मुलगा
चित्रांगद मारला गंला

तेव्हा भीष्माने आपला धाकटा भाऊ
चित्रांगद याची उत्पत्ती वगैरे सुस्कार
करून स्वर्ग धाकटा भाऊ विचित्रवीर्य
याला गादीवर बसले त्या गोष्टीस व्यास
मुनींनी मुझा मान्यता दिली विचित्रवीर्य
वयात आला तेव्हा भीष्माने त्याचा

सत्यवती व्यासांना म्हणाली- "तू माझ्या दोघां धाकट्या भावांच्या पत्नीच्या पोटी पुत्रोत्पत्ती करून त्यांच्या वंशाचा उद्धार कर."

मातेच्या आश्रमागे व्यासांपासून प्रथम अचिकेष्ट्या पोटी एक पुत्र जन्मला. तो वृतराष्ट्र परंतु तो जन्मांच होता. म्हणून सत्यवतीच्या आश्रमागे व्यासांपासून अचिकेष्ट्या एक मुलगा झाला. तो शंडुरांगाने जाजारी असल्याचे कळले. तेव्हा सत्यवतीने अचिकेष्ट्या होकार घेऊन व्यासांना पुन्हा आश्रमा केली. परंतु अचिकेष्ट्या स्वतःच्या जागी एका बाहीला ठेवले. तिच्या पोटी

Fullscreen 127 56 / 68

सारखाच थोर प्रतिभावान निघाला. अशातच ते मरत वंशाच्या वृद्धीसाठी व्यासांपासून वृतराष्ट्र, पांडुराज व विवुर जन्मले.

मुनींनी सुताला विचारले- "मुनिवर्य, सत्यवती व शंतनूचा विवाह कसा झाला? आणि विवाहपूर्वी तिच्या पोटी व्यासांचा जन्म कसा झाला? तो वृत्तांत कृपा करून सांगवा."

सूत गुनी सांगू लागले-

उपरिचर वसू चंदीचे राज्य करीत होता. तो थोर पराक्रमी होता. त्याने तपस्व्या करून इंद्राला प्रसन्न केले. इंद्राने त्याला एक दिव्य विमान दिले. तो सर्वत्र विमानात बसून आकाश विहार करी. म्हणून त्याला 'उपरिचर' या नावाने लोक ओळखू लागले.

उपरिचर वसूची राणी गिरिका फार सुंदर होती. तिच्या सहवासाला सुखोपभोग करीत बसता त्याला पांच पराक्रमी मुलगे झाले. त्याने त्यांना पांच देशांचे राज्य दिले.

एकदा गिरिका ऋतुमानोत्तर पतीला सेवण्यासाठी प्रतीक्षा करीत असता राचा वसुला त्याच्या पित्याने आज्ञा केली- "हाळ, तुझ्या आजोबांचे श्राद्ध करावयाचे आहे. तेव्हा तू जाऊन लौकर विकार करून

राजा वसू विचारात पडला. खली वाट पाहते वाहे आणि पितृभ्रातेचे पालन करायला येते आहे. परंतु खेवटी वसू आपल्या पित्याच्या आज्ञेचे पालन करण्यासाठी शिकारीला निघाला.

त्या वेळी त्याचं रुखा पत्नीकडे होते. म्हणून एका ब्राह्मणाच्या ज्ञापामुळे यमुना नदीत माशाच्या रूपे विहार करणारी अद्रिका नावाची एक अप्सरा गरोदर झाली. ते ऐकून मुनींनी जूत मुनींना मध्येच थांबवून विचारले—“मुनिवर्य, अद्रिकेला ब्राह्मणाने कां शाप दिला होता?”

सूत मुनी सांगू लागले.

एकाच एक ब्राह्मण यमुनेत उतरून संन्यासदान करीत असतों अद्रिका नावाची अप्सरा यमुनेवर स्नानाला आली. पाण्यात उतरून त्या ब्राह्मणाजवळ आली आणि षट्तेत तिने त्याचा पाय ओढला. तेव्हा ब्राह्मणाने रगावून तिला शाप दिला—“तू मासा होऊन पाण्यातच पडून रहा. तेव्हा त्या अप्सरेने ब्राह्मणाच्या पाया पडून

तसा मागितली. तिची दोन अवस्था पाहून ब्राह्मणाला कीव आली. त्याने तिला समजावून सांगितले की काही दिवसांनी तुझ्या पोटी एक मुलगी व एक मुलगा जन्माला येतील. तेव्हा तुला स्वस्वरूप प्राप्त होईल.” ब्राह्मण निघून गेला. तेव्हापासून अद्रिका माशाच्या रूपे यमुनेतच राहिली.

असा वसूमुळे गरोदर झालेला तो मासा एका कोळ्याच्या जाळ्यात सापडला. कोळ्याने मासाचे पोटा चिरले तेव्हा त्याच्यातून एक मुलगा व एक मुलगी बाहेर आली. कोळ्याने त्या दोघां मुलांना नेऊन वसू राजाला दाखविले. तो चकित आला. त्याने मुलाला घेतला व मुलीला समाळायला कोळ्यालास सांगितले ती मुलगी कोळ्याच्या घरात कालिका, मत्स्योदरी व सत्यगंधा या तीन नावे कोळ्याच्याघरातच लहानाची मोठी झाली. मुलगा मत्स्य नावे उपरिचर वसूच्या वाड्यातच लहानाचा मोठा झाला. माशाच्या रूपातली अद्रिका मुक्त होऊन अप्सरा रूपे आपल्या लोकांत निघून गेली.

अपूण प्रतिज्ञा

चतुरावत नावाच्या गावी एका श्रीमंत व्यापाऱ्याचा सुवर्ण नावाचा भुतगा खूबत आहे. बाप येत्यावर त्याने आपाने याने श्रीमंतीची रक्के हाटेड निरनिराळ्या व्यक्तीत पडून पालविले. जवळ चार रक्के होते तोपर्यंत मित्र होते. त्याने दुसऱ्या एका गावी निघून जायचे ठरविले आणि निघाला. त्याचे मित्र त्याला पाहून हसले.

त्याला फार राग आला व त्याने प्रतिका केळी—“मी खून ऐसे मिलवून येतो व तुम्ही शबे माझ्या पाठीबाजूला उभे राहून कसे वाचता हे पाहिलो. नाही तर मी येतोच समजा!”

दुसऱ्या गावी जाऊन त्याने व्यापार केला व आपाने त्याच्यासाठी जेवढे धन सांगे सोडले होते त्यापेक्षा जास्त धन त्याने संपादन केले आणि प्रसिद्धीसाठी आपल्या गावी निघाला.

वाटेत नवरात्राची रात्री एका गावलाच्या घर्मागळेत उतरली. त्या दिवशी रात्री सर्वशाळेच्या पदवीत काही जण जुहार खेळत होते. मुदराने त्यांच्याबरोबर खेळू लागला आणि बरोबर मिलवून आपलेले सर्व धन घातवून बसला.

ती उजाडल्यावर आपल्या गावी व जाता परतू लागलेला पाहून नासकोने विचारले—“तुम्ही प्रतिका केळी होतीत, ती हो?”

“प्रतिज्ञापूने कक शकतो नाही तर येतोच समजा, मी म्हाटेने होते ना? तेच झाले सधज! हाडया आणि जुगारी सुवर्ण तेव्हाच मेला व!” तो म्हणाला.

पातोचे काढे

उमिला एक मोठी मुळमी होती व स्वभावाने गरीबही होती. तिच्या आईवडिलांनी तिचे लग्न बेताची सरकारी नोकरी करणाऱ्या एका भाणसाशी करून दिले. तिच्या नवऱ्याचे नाव चिरंजीवी होते. तो स्वभावाने तापट होता.

सासरी गेल्या दिवसापासूनच उमिला आपल्या नवऱ्याला पाहून भिड लागली. नवरा जे सांगे ते भीतीमुळे तिच्या डोक्यात शिरत नसे. म्हणून ती ते काम अगदी उलटं करी.

एक दिवशी चिरंजीवी बाजारातून पातीचे काढे आणून मापकोला वेल म्हणाला— "याच्या कांदांची भाजी कर आणि पात्यांची पातळ भाजी कर. मी जरा देवळात जाऊन येतो." असे सांगून तो निघून गेला.

नवरा बोळू लागला त्याबरोबर ती धावतून गेली आणि तिने उलटं करेले.

पात्यांची भाजी केली आणि कांदांची आमटी केली. तिने भाजी व आमटी निरनिराळ्या पातेऱ्यांत बांधून ठेवून दिली आणि नवरा परत येण्याची वाट पाहू लागली.

बांगला काळोख पडल्यावर खूप उशिरा चिरंजीवी घरी परतला. त्याने बायकोला विचारले— "मी सांगितले तशी भाजी व आमटी करून ठेवलीस का?"

"हो केली. कांदांची आमटी आणि पात्यांची पातळ भाजी करून ठेवली आहे." उमिला म्हणाली.

जे ऐकून चिरंजीवी इतका संतापला की त्याने बायकोला खूप वडवून काढायचे ठरवून बाहेरचे दार बंद केले व म्हणाला— "तू नेहमी मी सांगतो त्याच्या बरोबर उलट करतस! चार लाखा खात्याशिवाय तुझ्या लक्षातच येत नाही!" असे म्हणत त्याने उमिलाला बडबून काढले.

राहिली. तितक्यात माळभावरून कोणीतरी अकस्मात् उभी मारून खाली आला तो चोर होता तो दिवसा लजेडातून घरात शिरून माळभावर लपून बसला होता. त्याचा काळा कपड्यांचा पिवळा पिठवार मिठा आणि हापाकला घुरा पाहूनच चिरंजीवीची बोवडी बळकली. चोराने घुरा चिरंजीवीच्या कंठावर ठेवून विचारले— "असा घुम्यासारखा पाहतो आहेस काय? घरात दागिने, पैसे असतील ते सगळे बांधून आण."

चिरंजीवी थरथर कापत म्हणाला— "मेहरबानी करून तो घुरा खाली करा."

"नंतर तू पुढे आणि चोर मागेमागे असे दोघे पेटीजवळ गेलं. पेटीतले दागिने

व पैसे काढले व ते एका गाठोड्यात बांधून त्याने चोराच्या हातात दिले.

चोराने ते गाठोडे खाजेत घरले व चिरंजीवीला म्हणाला— "कोठे आहे रे कांदांची आमटी व पात्यांची भाजी? बायकोला सांग लोकर वाढायला. मी येवणार आहे!"

चिरंजीवीने उघडलेकडे पाहून खिसकावून म्हटले— "असे डोळे फाडफाडून पाहून काय बसली आहेस? जठ आणि चटकन यांना वाढ!"

उमिलाने ताट मांडले आणि चोराला भाजी आमटी वाढून भात वाढला. चोर जेवत होता आणि चिरंजीवी पंख्याने बारा घालू लागला.

"काम पत्र आजही झाली आहे आणि जमृताचारसी जावटी झाली आहे!" असे म्हणत चोराने आमटी व बाजीची घांभी रिकामी केली व चिरंजीवीला म्हणाला- "काय रे, तू माणूसच आहेस ना की राक्षस? इतका जांगला सैपाक करणाऱ्या बायकोला छाप्पा बुकक्यांनी मारतोस? सर्व घर झाडून नेणाऱ्याला बाढाबला सांगून स्वतः पंख्याने वारा घालतोस!" असे म्हणत चोर हंसू लागला.

चिरंजीवीला मान वर करून पाहुण्याची किंवा बोलण्याची हिंमत झाली नाही.

"मी खोर कष्टा झालो, माहीत आहे का?" चोराने विचारले.

माहीत नाही या अर्बी चिरंजीवीने नकारार्थी मान हलविला.

"माझे दादा कूप दाक पीत नेहमी माझ्या आईला पारहाण करित. माझी आई मोलमनुरी करून पैसे मिळवी मला शिकवायला. परंतु माझे माता आईला बडबून ते पैसे हिसकावून घेऊन जात.

बोवटी प्राणास मुकली. आता त्या घरात राहणे मुळा अशक्य झाले व मी पळून गेलो. लिहिल्या वाचता येत नव्हते. काम करून काही मिळविण्याची लायकीमुद्रा नव्हती. नाइलाजाने खोरीचा धंदा सुरू केला. तबरा बायको दोघांनी मिळून संसार संभाळला तर त्या घरातली मुलं कधी विषयधर्माचे शक्य नाही. कांधा पात्यांचा परस्पर संबंध वसा आहे की दोन्ही निरतिराळी असली तरी त्यांचा वास व चव एकच असतात. तबरा बायको निरतिराळी असली तरी त्यांची मने व भाव एक असला पाहिजे. आता तरी तु यापुढे होके ठिकाणावर ठेवून बायकोशी नोट वाग. असे सांगून चोर उठून उभा राहिला आणि झाकेतले दागिन्या व पैशांचे गाठोळे त्याने उमिलेच्या हातात दिले आणि निघून गेला.

त्या दिवसापासून चिरंजीवीने बायकोच्या अंगावर चुकूनमुद्रा हात उगारला नाही की उमिळा त्याला पाहून झाली नाही.

गोदामांचे गुपित

एकदा श्रीकृष्णदेवरायांना त्यांचे प्रधान निम्मरसू म्हणाले- "महाराज, आपल्या गोदामांची जागा बदलावी म्हणतो." तेव्हा कृष्णदेवरायांनी इतक्याच जागा बदलण्याची गरज का वाटली, म्हणून प्रश्नांना निचारले. तेव्हा निम्मरसू म्हणाले- "आपल्या सैन्यासल्या सर्व गुप्त गोष्टींची देखरेख करणाऱ्या सैनिकांचा प्रमुख अधिकारी नुकताच वारजा. त्याची मुलं पाण्यासारखा पैसा खर्च करीत असल्याचे मला हेरांकरवी कळव आले. प्रगत वर्षा-काऱ्याने त्याच्या पांयांरातून इतके पैसे पांचविशेच गळत नाही. आपल्या गोदामांचे गुपित त्याने बहामती सुलतायांना विकून पैसे मिळविले असणार!"

"हा पुत्रचा फक्त संवयच बक्षवा." श्रीकृष्णदेवराय म्हणाले.

"संशय नाही, खरी पस्तुत्पत्ती आहे! मी बहामती सुलतायांना गोदामांचे गुपित विकत वेण्याची इच्छा आहे की, तोम दाखवून पाहिलं. त्यांनी तेवढे ओलुकुस दाखविले नाही. म्हणजे त्यांना सर्व रहस्य माहीत होते असा अर्थ झाला. पणत अधिकारी देशद्रोही होता." निम्मरसू म्हणाले.

श्रीकृष्णदेवरायांनी ताबडतोब गोदामांची जागा बदलण्यासाठी परराज्यांना दिक्की.

